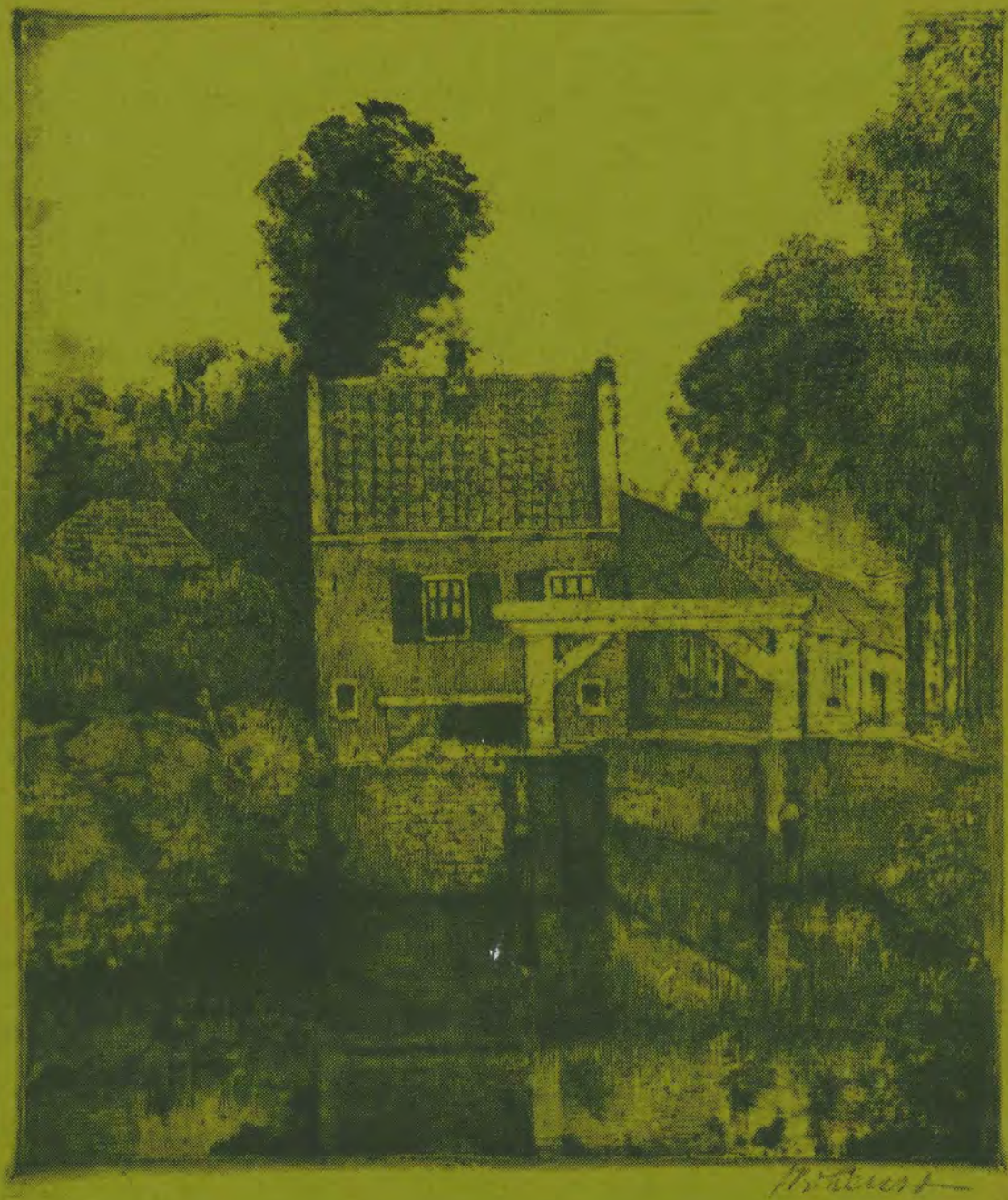

Historische Kring Maarssen

CAFE-RESTAURANT

„GEESBERGE“
aan de Vecht

MAARSSSEN

voor al
uw bruiloften en partijen

Michel en Cokky Heinsius
Zandpad 23 - Maarssen
Telefoon: 03465-61 435

AANNEMERSBEDRIJF

BRINKHOF

- * Nieuwbouw
- * Verbouw
- * Onderhoud
- * Renovatie

Machinekade 6
MAARSSSEN
Tel.: 03465-6 14 56

**GEURTSSEN-
KOETSVELD**

- * assurantien
- * financieringen
- * hypotheken
- * leasen
- * pensioenen

Raadhuistraat 15
3603 AV Maarssen
Tel.: 03465-61680/67757

**DE MOOISTE SIERADEN
DRAGEN EEN DIAMANT**

DIAMONDE 'MEMOIRE'

Een 14 krt. gouden Diamonde "Memoire" sieraad is uniek.
Er zijn ringen met bijpassende armband en collier.
Elk sieraad heeft de mogelijkheid diamanten te laten zetten.

- Kijk in onze etalage
- Vraag de gratis folder

juwelier BERK
Kaatsbaan 28 - 3601 EC Maarssen
Tel. 03465 - 61806

HISTORISCHE KRING MAARSSSEN

Opgericht 11 september 1972, opgenomen in het verenigingenregister bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht en omstreken onder nummer V. 476918.

Bestuur: J.H. Sagel, voorzitter, Mevr. I.G.M. van Veggel-Teijink, secretaris, Postbus 90, 3600 AB Maarssen, tel.: 03465-67028, Mevr. G.M. Willekes-van Putten, penningmeester, giro 2907376, H. Blaauw, Mevr. A.H. Hogenhout-Hofman, B. de Ruiter, Drs. W. Smits, N. van Tricht en A. de Zwart.

Lid van verdienste: Mevr. J.G. Zwijns-Brink (20-02-84).

Redactie: Mevr. A.H. Hogenhout-Hofman, R.H.C. van Maanen, Drs. W. Smits en Drs. J.W. Verhoef.

Redactieadres: Emmaweg 17, 3603 AK Maarssen, tel.: 03465-71575.

Ledenadministratie: H. Blaauw, Bloemstede 193, 3607 TB Maarssen, tel.: 03465-62425.

Verkoop losse nummers: B. de Ruiter, Nic. Maesstraat 6, 3601 DR Maarssen, tel.: 03465-63599.

19e Jaargang no. 2, september 1992

Verschijnt 4 x per jaar

KRINGNIEUWS

Ledenavond 8 oktober 1992

Op donderdagavond 8 oktober a.s. wordt de eerste ledenavond van het nieuwe seizoen gehouden. Het wordt een afwisselende avond, want op het programma staan twee videofilms en een lezing. De videofilms die vertoond zullen worden zijn: 'de Verenigde Zangers', gemaakt in 1951 over het verenigingsleven in Maarssen, en 'Een plekje in de polder', gemaakt in 1973 over de opbouw van Maarssenbroek.

Na de pauze zal de heer W. Smits, u allen welbekend, een lezing houden en dia's laten zien over de ontstaansgeschiedenis van het veen, dat zo belangrijk is geweest in deze omgeving.

I.v.m. de videofilms zijn we voor deze keer uitgeweken naar partycentrum 'de Wilgenplas', dat een groot videoscherm heeft. Partycentrum 'de Wilgenplas' vindt u aan de Maarsseveense Vaart op no. 7b.

U bent van harte welkom. Aanvang van de avond 20.00 uur.

Ledenavond 26 november 1992

Op deze avond komt dhr. B. Bos, boswachter in dienst van Staatsbosbeheer naar Maarssen. In het afgelopen voorjaar is het baggerwerk in de Molenpolder, onderdeel van het Noorderpark, begonnen. Hiermee werd een begin gemaakt met het herstel van de natuur in die polder. De heer Bos, zeer nauw betrokken bij dit project, houdt een lezing en laat dia's zien over het beheer van het Noorderpark, waartoe de polders en plassen rondom Maarssen behoren, en wat kleine gebieden aan de andere kant van de rijksweg.

Vandaag de dag staat het milieu volop in de belangstelling. Een goed natuurbeheer speelt een belangrijke rol in ons milieu. Natuurbeheer dat heel dicht bij ons staat, zoals het beheer van onze eigen mooie omgeving, verdient onze grote belangstelling! Deze avond wordt weer als vanouds gehouden in 'de Open Hof', Kerkweg 20 te Maarssen. Aanvang: 20.00 uur.

Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN)

De heer Werner Krause is aangewezen als projectleider van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland afd. Utrecht voor de regio Maarssen. Hij volgt de heer Jan Witte op, die tijdelijk als waarnemend projectleider werkzaam is geweest. De heer W. Krause is lid van de Historische Kring Maarssen en tevens werkzaam in onze archeologische werkgroep. Eventuele archeologische vondsten binnen de regio Maarssen dienen bij hem te worden aangemeld. Hij is te bereiken onder telefoonnummer: 03465-66488.

Bibliotheek

De bibliotheek van de Historische Kring Maarssen is geopend op iedere maandagavond die samenvalt met de raadsvergadering, van 20.00-21.00 uur. De bibliotheek bevindt zich in Goudestein. De data van de avonden waarop de bibliotheek open is, zijn 14 september, 26 oktober, 30 november en 21 december 1992. De bibliotheek wordt beheerd door de bibliotheekcommissie, die bestaat uit mevr. Broeksma (tel.: 60984), dhr. Noltes (tel.: 61543), mevr. De Ruiter (tel.: 63559) en mevr. Schieveen (tel.: 73929). Voor nadere informatie kunt u zich tot hen wenden.

J. van Veggel-Teijink, secretaris

Van de redactie

1. Het overnemen van artikelen zonder toestemming van de redactie is verboden.
2. De inhoud van de artikelen is voor verantwoording van de auteur.
3. U kunt de kopij voor het volgende nummer inleveren vóór 13 oktober.
4. Aangezien de monumentendag van 12 september zich voornamelijk concentreert op Oud-Zuilen leek het de redactie passend om wat dieper in te gaan op de achtergrond en oorsprong van het kasteel waaraan het dorp zijn naam en bestaan dankt. In *Castellogica*, een uitgave van de Nederlandse Kastelen Stichting te Doorn, is een tiental jaren geleden een artikel verschenen van drs. J.M.M. Wielinga over de afkomst der Zuilens en hun optreden in het Sticht. Hoewel het artikel al een aantal jaren geleden gepubliceerd is en sommige gegevens wellicht achterhaald zijn door nieuwere publicaties, hebben we geen recent artikel kunnen vinden over de oorsprong van het geslacht Zuilen. De auteur van het artikel was zo vriendelijk toestemming te verlenen voor publicatie in ons periodiek. Voor het leesgemak hebben we een aantal woorden van een (*) voorzien. De betekenis van deze woorden vindt U in de tabel op bladzijde 41.

De afkomst der Zuilens en hun optreden in het Sticht

‘Omtrent een snaphaanshot agter de kerk van ’t Dorp, ziet men het slot te Zuilen, een deftig ouderwetsch gebouw. Men wil dat het omtrent 1300 gestigt zij, door eenen Heer uit het oud adelijk geslacht Van Zuilen.’

Zo luidt een van de zinnen die de heer Snouckaert van Schouburg schreef in een van zijn beschouwingen over het slot en het geslacht Van Zuilen. Zijn verzamelde gegevens bevinden zich, voor het overgrote deel niet geordend, in het archief van de Hoge Raad van Adel te Den Haag.

De lotgevallen van het slot en die van de heren van Zuilen hebben velen bezig gehouden. De meest bekende onderzoekers waren Booth en Buchelius, in voorgaande eeuwen en K. Heeringa in onze tijd (1).

Het slot Zuilen heeft sinds enige tijd een beschermster, de stichting ‘Vrienden van Zuilen’, welke is opgericht in 1981. Onlangs heeft W.R.A. baron Van Tuyll van Serooskerken in een aflevering van het maandblad

‘Oud-Utrecht’ aan deze stichting een artikel gewijd. Het doel van de stichting is om het slot Zuilen en wat daarmee te maken heeft (het museum met de collectie, de historie van het slot en omgeving) meer aandacht te

geven.

In overeenstemming met haar statuten heeft de Nederlandse Kastelen Stichting gemeend een onderzoek te moeten laten verrichten naar de eerste heren in het Sticht, die zich Van Zuilen noemden. Zoals boven reeds vermeld zijn hiermee al een aantal onderzoekers bezig geweest, maar tot nu toe is er geen enkele studie verschenen waarin al hun werk en wat er nog in de archieven verborgen was, werd samengebracht. De stichting ging er van uit dat een dergelijke compilatie heel nuttig zou zijn. Het nu volgende is het resultaat van dit verzamelen en samenvoegen van gegevens over de heren van Zuilen. Het onderzoek beslaat ongeveer anderhalve eeuw, d.w.z. vanaf het eerste optreden van de heren van Zuilen in het bisdom Utrecht tot aan ongeveer 1380 wanneer er geen mannelijke erfenamen meer zijn om het slot Zuilen te erven en dit kort voor het einde van de veertiende eeuw overgaat naar de beroemde Zeeuwse familie Van Borssele. De resultaten van het onderzoek komen uit de archieven van Utrecht en Arnhem (de rijksarchieven) alsmede het archief van het slot Anholt waar reeds veel materiaal door anderen bijeen was gebracht. Zoals later duidelijk zal worden zijn de heren van Zuilen in het bezit geweest van het slot Anholt. Bovendien werd geraadpleegd het archief van de Hoge Raad van Adel in Den Haag en dat van de Nederlandsche Leeuw, eveneens in Den Haag. Dit archief beheert de collectie Wagner, waarin zeer veel te vinden is over het geslacht Zuilen. Tenslotte werd bij het onderzoek betrokken het Hauptstaatsarchiv in Düsseldorf hetgeen helaas niet het gewenste resultaat opleverde en (schriftelijk) het archief in Münster, dat ook al heel weinig bevatte dat tot oplossing van onze problemen kon bijdragen. In de geschriften van Wagner, die een groot deel van zijn leven heeft besteed aan het zoeken naar gegevens over de heren van Zuilen, komt men naar verhouding weinig verwijzingen naar Düsseldorf en Münster tegen; mijn speurwerk in deze archieven leverde geen ander beeld op. Omdat veel archiefonderzoek al door o.m. bovengenoemde heren was gedaan, meende ik er goed aan te

doen niet al te lang zonder veel hoop op succes in diverse archieven te zoeken en mij voor een groot deel te beperken tot een controle van gegevens in de stille verwachting nog nieuwe vermeldingen te vinden. Een verwachting waaraan een aantal malen werd voldaan.

De misverstanden die er over het slot Zuilen en haar vroegere bewoners de ronde deden, zijn legio. Zo meenden velen (en menen misschien nog wel), dat de steen in het voormalige poortgebouw, waarop het jaartal 1300 valt te lezen, het bewijs levert dat het gebouw voor het grootste deel een vroeg-14de-eeuws kasteel is. Echter, het eerste gebouw, dat de naam Zuilen droeg is door de burgers van Utrecht in of rond 1422 verwoest (2), terwijl het kasteel dat er nu staat pas door Rennenberg in het tweede kwart van de 16de eeuw werd voltooid. Voorts heeft men lange tijd gedacht dat men het geslacht Van Zuilen als een echt Utrechts geslacht mocht beschouwen. Ook dit berust op een misverstand. Zoals hieronder zal worden getracht te bewijzen, zijn de heren van Zuilen afkomstig uit het Kleefse land en hebben zij zich in de eerste helft van de 12de eeuw in het Utrechtse bisdom gevestigd.

Dan zijn er nog de raadsels rond de afstamming van de heren van Abcoude en de vraagtekens bij het verband tussen de heren van Zuilen en de heren van Beusichem. Ook op deze zaken zal in het volgende worden ingegaan.

Dat er niet altijd een bevredigende oplossing voor elk probleem gevonden is, kan gezien de vroege periode (ongeveer 1240 tot 1380) nauwelijks verbazing wekken. Vaak stonden er te weinig gegevens ter beschikking en zijn verbanden tussen het een en ander niet duidelijk geworden. Niettemin is er uit het onderzoek een min of meer volledig beeld naar voren gekomen van de opkomst der heren van Zuilen in het Sticht Utrecht.

AFKOMST

In het midden van de 12de eeuw bevond het aartsbisdom van Keulen zich in een moeilijke positie. Het gezag van de aartsbisschop Philippus werd bedreigd door de paltsgraaf Konrad - de broer van de aartsbisschop - die

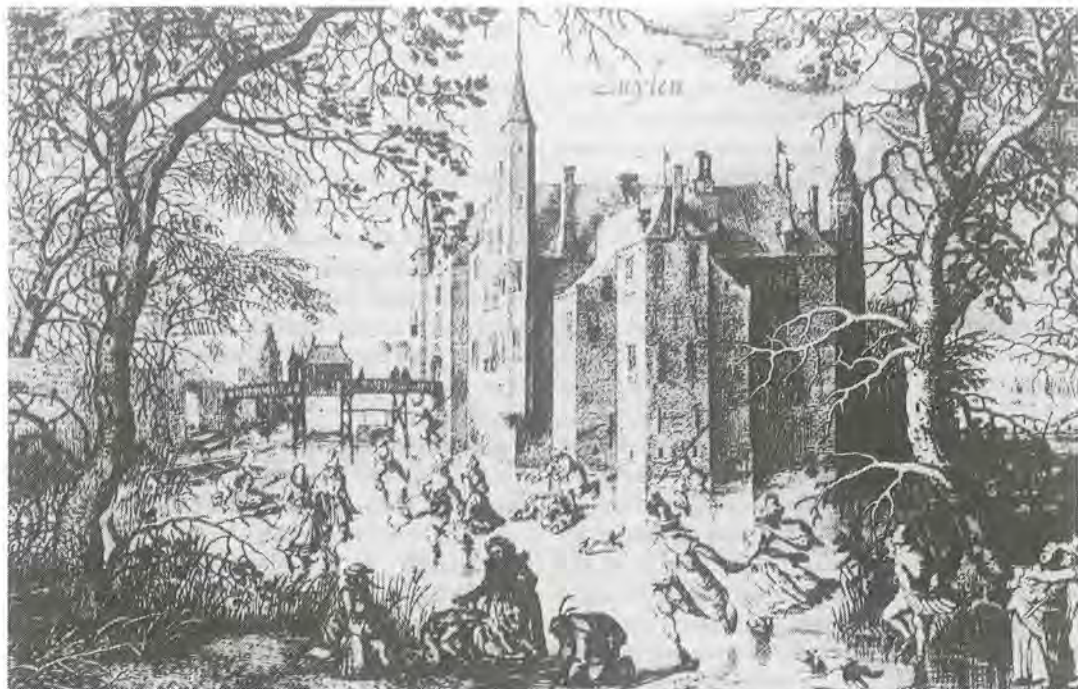
een hertogdom langs de Rijn bezat. Over het algemeen konden de aartsbisschoppen de roerige heren wel in toom houden, maar zo nu en dan vormden er zich lobby's van edelen, aan wier goede bedoelingen valt te twijfelen. Zo ook rond het midden en in de tweede helft van de 12de eeuw (3).

Het is gedurende deze periode dat er voor het eerst heren met de naam van Zuilen in de bronnen voorkomen. In de aartsbisschoppelijke bronnen wel te verstaan. Het betreft hier nog slechts losse vermeldingen, zodat men er niet veel mee kan beginnen. Wel mag er geconstateerd worden dat het geslacht al een zekere mate van aanzien en welstand heeft bereikt. Een Gerardus de Sulen en zijn vrouw Adeleide kochten een Stift^(*) (welk en waar is niet vermeld) waarvoor een zekere kapelaan Heinrich een predium^(*) had gekocht (4). In de periode 1170-1240 kwamen ook voor een zekere Wilhelmus de Sulen en ene Stephanus, procurator van Kleef (5). Het is heel verleidelijk om deze twee lieden als familieleden van Gerardus de Sulen te zien, maar hiervoor ontbreekt elk bewijs, al moet er op gewezen worden dat de naam Stephanus of Steven in het geslacht Zuilen heel gebruikelijk was. Voor Stephanus de Sulen procurator mag men derhalve wellicht de conclusie trekken, dat hij behoorde tot het geslacht Zuilen. Hij was klaarblijkelijk een man van enig gewicht, daar zijn naam regelmatig voorkomt in de bronnen die met zaken betreffende het aartsbisdom van Keulen te maken hebben (6).

Het is opmerkelijk, dat men eerst in de tweede helft van de 12de eeuw Van Zuilen in de archiefstukken aantreft. Waar kwamen zij vandaan en waar lag hun bezit? Een antwoord op deze vragen zou een aanwijzing kunnen bevatten voor het sterke vermoeden dat dit geslacht van oorsprong Kleefs is. De naam 'De Sulen' moet er welhaast op wijzen, dat er ergens een gebied, een goed, Sulen bestaan heeft waar de stamvader van de familie vandaan kwam. Dat wil zeggen, dat men dient te gaan zoeken in de beschikbare gegevens waar de naam voor het eerst voorkwam. Nu is gebleken bij een onderzoek over de relaties tussen de kloosters Sint Amand en Sint Servaas in Maastricht, dat in

de goederenlijst van het eerste klooster een stuk land, een goed Sulen vermeld wordt (7). Deze vermelding dateert van 1107 en is tot nu toe de vroegste. Wagner heeft dit feit eveneens geconstateerd, maar hij noemde in zijn geschriften het jaar 1122, toen er sprake was van het 'plaedum' te Sulen (8). Het goed moet vanouds een domaniaal^(*) goed uit de tijd der Karolingen geweest zijn, maar van wie het na 1107 geweest is, blijft een open vraag. Eerst voor het jaar 1153 is er een eigenaar bekend: de aartsbisschop van Keulen, Arnoldus II, bevestigde in een oorkonde dat Rutger van Xanten, zijn vrouw Adeleide en haar broers Elrich en Thiedrich het goed Sulen als bruidsschat hadden gekregen, en dat het door hen ten tijde van zijn (Arnoldus II) regering aan het Stift Rees was verkocht. Of zulks nu een onrechtmatige daad geweest is, wordt niet duidelijk. In bedoelde oorkonde protesteerde nochtans de zoon van Rutger tegen de verkoop en wist gedaan te krijgen dat men hem en zijn twee zusters in het vervolg een toelage uit het goed zou betalen (9). In deze oorkonde werd ook de burcht Aspel vermeld. Dit was een burcht, in bezit van de aartsbisschoppen van Keulen, die in de 13de en 14de eeuw o.a. door heren van Zuilen, als kasteleins van de burcht, werd beheerd. Ten noordoosten van Rees bevindt zich nu nog een Haus Aspel.

Alles wijst erop, dat men de plaats van het goed Sulen moet zoeken in de buurt van Rees. Het moet aan een verdwenen zijarm van de Rijn gezocht worden, ten oosten van waar nu de Rijn tussen Rees en Emmerich stroomt (10). Het is bekend dat door de eeuwen heen de loop van de Rijn zich vaak verplaatste en dat veel van wat er zich in de omgeving van Rees en Emmerich bevond is weggespoeld (11). In 1369 verklaarde ridder Johan van Benthem naast een aantal andere feiten, dat er in Sulen een Radenheuvel bij Rijneren lag (12). Vanaf 1394 is er sprake van de helft van de goederen van een zeker persoon in het kerspel van Sulen 'in onsen lande (Kleef) van der Hetter gelegen' (13). Met het Sulen genoemd door Johan van Benthem en het kerspel van Sulen dat in de Hetter lag is dezelfde locatie bedoeld en deze moet gesitueerd worden ten westen van

Slot Zuilen ± 1610. Kalenderblad 'Hyems', gravure Claes Jansz. Visscher naar David Vinckboons.

Anholt in Kleef. Volgens de overlevering heeft het dorp dat in deze streek lag nog heel lang de naam gehouden van 'Aldensulen' (14). Van enige vermelding van de naam Sulen welke in verband gebracht zou kunnen worden met een plek in het land van Utrecht is gedurende de 12de en de eerste helft van de 13de eeuw nog geen sprake. Zelfs wanneer de eerste heren van Sulen of Zuilen in het Sticht gaan optreden duurt het nog vele jaren voor de naam Sulen in verband gebracht kan worden met het slot Zuilen aan de Vecht.

Uit het feit dat de heren van Zuilen zeer waarschijnlijk afkomstig zijn van het goed Zuilen in het Kleefse mag men overigens niet de gevolgtrekking maken dat zij dit goed ook in hun bezit hebben gehad. Hiervoor is geen enkel bewijs gevonden, noch door Wagner, noch door Snouckaert van Schouburg of door de vele andere onderzoekers. Ook bij hernieuwde pogingen om uit de archieven van Kleef en Düsseldorf (in het Hauptstaatsarchiv aldaar bevindt zich het bestand van de Kleefse leenregisters) enige bevestiging van deze conclusie te halen, is dit niet gelukt.

Waarschijnlijk hebben zij het niet in hun bezit gehad. Het Stift van Rees, dat het goed van de familie van Xanten had gekocht, heeft het volgens Lacomblet maar heel kort in haar bezit gehad (15). Wat er na ongeveer 1153 met het goed is gebeurd heeft hij niet kunnen nagaan. Zelfs was hij niet zeker omtrent de ligging ervan. Als men tenslotte het bezit van de heer van Zuilen in 1373 - Frederik van Zuilen en Anholt - bekijkt in de leenboeken van Kleef, komt het goed Sulen of Zuilen hierin niet voor (16). Is er in de oorkonden sprake van land van de een of andere heer dat naast het goed Zuilen of binnen het kerspel van die naam gelegen was, dan is er toch nooit sprake van heren van Zuilen. Mocht er in de 12de eeuw niettemin een heer van Zuilen zijn geweest die het goed onder zijn bezittingen kon tellen, dan heeft hij het hoogstwaarschijnlijk zeer snel van de hand gedaan. De naam Sulen of Zuilen bleef nochtans voortleven als de naam van het geslacht dat in de Utrechtse geschiedenis een heel belangrijke rol heeft gespeeld. Van enig gewicht waren zij zeker ook voor het aartsbisdom van Keulen. Vooral in de eerste helft

van de 13de eeuw rees de ster van de familie en kan men vaststellen dat zij steeds vaker genoemd worden als getuigen in oorkonden betreffende belangrijke staatskwesities. Als er enige waarheid is in de theorie dat de plaats van een naam in een getuigenlijst bepalend is voor de belangrijkheid van de drager van de naam, dan valt te constateren dat heren met de naam Sulen of Zuilen steeds hoger geplaatst werden in rangorde der getuigen. Een paar voorbeelden: van de 15 lekengetuigen stond Willem Van Soelen bij de stichting van het Mariënklooster te Bethlehem op de 13de plaats. Deze gebeurtenis vond plaats in 1171 (17) naar aanleiding van de opdracht van graaf Arnold van Kleef. In 1204 fungeert een Steven de Sulen als de laatste van 13 getuigen bij het vredesverdrag tussen de bisschop van Utrecht en de graaf van Loon (18). In de loop van de 13de eeuw stijgen de leden van het geslacht in aanzien: dezelfde Steven is in 1242 de tweede getuige van vier bij een scheidsrechterlijke uitspraak tussen Kleef en Gelre (19) en 7 jaar later treedt hij als de zesde van twaalf getuigen op bij de verkoop van land door de elect (*) Goswinus van Utrecht en het kapittel (*) van Sint Jan (20). Hij werd in deze lijst nog voor Steven van Boesinchem, de schenker van het Sticht, geplaatst. Als men nu weet dat de bezitter van dit ambt - hoewel in wezen een leeg ambt - bij de middeleeuwse edelen in hoog aanzien stond, dan kan men er zich een voorstelling van maken welk een belangrijk personage Van Sulen geweest moest zijn. Alvorens de positie en het optreden van de heren Van Zuilen in het Sticht uit de doeken te doen, moet er over hun banden met Kleef gesproken worden.

ZUILEN EN ANHOLT

Het is niet duidelijk geworden of de heren Van Zuilen rond 1170 en daarna, tot ongeveer 1280, bezit hebben gehad in de buurt van het goed Sulen en het huidige kasteel Anholt. Toch mag men er van uitgaan dat dit wel zeer waarschijnlijk is, al wordt er dan ook geen melding van gemaakt voor deze eerste periode. Wat Anholt betreft zijn er pas aanwijzingen te vinden rond 1280, en dan blijkt dat de familie bepaalde gronden (en

het kasteel Anholt?) al vele jaren in eigendom had (21). Over leenbanden met de graaf van Kleef of de aartsbisschop van Keulen staat echter niets vast.

Zij hebben er uiteraard een woonplaats gehad en hoewel de naam Anholt eerst in het begin van de 14de eeuw wordt vermeld, is het niet ondenkbaar dat de huidige burcht of een voorganger ervan reeds als zodanig dienst deed. Volgens de catalogus van het museum in de burcht te Anholt wordt de zware toren van dit gebouw in het eind van de 12de of het begin van de 13de eeuw gedateerd. Of de heren van Zuilen de bouwers zijn geweest zal wel altijd een open vraag blijven. Een gegeven is in ieder geval wel, dat er in 1234 in deze buurt een Steven de Anehalt heeft geleefd (22). Het zou al te makkelijk zijn om hierin zonder de nodige reserves een verband tussen Zuilen en Anholt af te leiden. Het zegel, dat deze Steven de Anehalt ongetwijfeld heeft gebruikt, is verloren gegaan, zodat we niet weten of hij inderdaad met het wapen voorzien van de drie zuilen heeft gezegeled. Als het gebouw inderdaad rond de eeuwwisseling van de 12de naar 13de eeuw is ontstaan, dan zou deze Steven de Anehalt de eerste heer kunnen zijn geweest die 'de Anehalt' genoemd werd ter onderscheiding van de andere familieleden met de naam 'de Sulen'. Het is echter een niet gebruikelijke naam. De toeschrijving 'De Anehalt' of 'Van Anholt' werd pas veel later in gebruik genomen, namelijk in de 14de eeuw en dan nog na ongeveer 1320, gewoonlijk als een soort tweede naam.

De naam Sulen of Zuilen kwam in het Sticht na 1245 regelmatig voor. Dit vormt een sterke aanwijzing, dat er leden van het geslacht in de eerste helft van de 13de eeuw naar het noorden getrokken waren en zich daar een bestaan opbouwden.

DE ZUILENS EN HET STICHT

Waarom kwamen zij naar het Sticht? Zeer waarschijnlijk omdat er in het gebied ten oosten van Utrecht nieuwe gronden werden en waren ontgonnen, die aan 'projectontwikkelaars' en gelukszoekers nieuwe mogelijkheden boden (23). Ook ten westen van

Utrecht waren er gronden die in leen werden uitgegeven als pas ontgonnen gebieden. Dat de Van Zuilens in het Kleefse land weinig grond hebben gehad, is vrij zeker. Men komt hun naam alleen tegen in oorkonden die betrekking hebben op gebieden en zaken in de grensstreek van de Achterhoek. Een pas ontgonnen gebied als dat van de Langbroekerwetering en de gronden langs de Utrechtse Vecht boden hen prachtige mogelijkheden om er zich te vestigen en een nieuw en grootser leven te beginnen. Een andere oorzaak kan de gespannen situatie in het Rijnland en in Westfalen geweest zijn, waarvan in het begin van dit artikel al sprake was. Kleine heren zoals de Van Zuilens in het land van Kleef ongetwijfeld geweest zijn, werden gemakkelijk meegesleept in de strijd tussen de groten en werden bovendien vaak de dupe ervan. Als dit geval zich met het geslacht van Zuilen voorgedaan heeft, dan zijn de nieuwe ontginningen in Utrecht een welkome oplossing geweest.

Als de eerste Van Zuilen in het Sticht moet, voor zover bekend, Gijsbert de Sulen beschouwd worden. Hij is in ieder geval de eerste waarvan gezegd kan worden dat hij in het Sticht woonde, er een huis had, en zelfs een ambt, zij het een niet zo belangrijk ambt. In 1247 heeft hij namelijk een huis onder Jutphaas aan de Groene Weg (24) en hij trad op als schout in deze buurt. Sinds wanneer hij dit huis en ambt heeft gehad is onduidelijk, maar ongetwijfeld woonde hij al in 1244 in het Sticht. In dat jaar werd hij als getuige vermeld in de oorkonde waarin de elect Otto van Utrecht de kooplieden van Hamburg en Lübeck bescherming bood (25).

Na 1247 heeft hij zich nog meer goederen weten te verwerven. In een lijst met leenmannen van Gelre vindt men ook Giselbertus de Sulen. Hij had het huis Zulenburch met alles wat erbij hoorde binnen de buitenste gracht (het was dus een sterkte). Een ander Gelders leen bestond uit een huis met 2 mansi (hoeven) die tot aan de Rijn strekten (26). De band met Gelre is door de verschillende takken van het geslacht altijd in stand gehouden, zoals zal blijken.

In het Sticht meende Gijsbertus aanspraken te kunnen maken op een stuk grond dat ook

werd opgeëist door de abt van Berne. Dit stuk grond lag bij het huis Maarsbergen en de twist liep nogal hoog op. De bisschop moest uiteindelijk tussen beide komen en besliste ten gunste van de abt (27). Van deze Gijsbertus de Sulen zijn overigens geen opmerkelijke activiteiten bekend. Hij heeft in het Sticht dus waarschijnlijk geen grote rol gespeeld.

De volgende Van Zuilen die in het Stichtse voorkwam in de tijd waarin daar ook Gijsbertus leefde was een Steven Van Zuilen. Nu vindt men in de tweede helft van de 13de eeuw veel Stevens Van Zuilen, maar het was na enig vergelijken wel mogelijk om te bepalen welke vermeldingen bij welke Steven hoorde. Deze Steven van Zuilen moet volgens Wagner een zoon geweest zijn van een Frederik Van Zuilen, die in het begin van de 13de eeuw aan een toernooi gegeven door de Hollandse graaf zou hebben deelgenomen (29). Deze mededeling is ook te vinden in een van de verzamelingen van gegevens in het archief te Anholt. Frederik Van Zuilen krijgt in deze vermelding de toevoeging 'van Vecht' achter zijn naam (30). Waar de betreffende onderzoeker deze localisering van Frederik van Zuilen heeft gevonden, is niet duidelijk; het lijkt erop dat in dit geval de wens de vader van de gedachte is geweest. De naam 'Van Zuilen van Vecht' is zeker in de eerste helft van de 13de eeuw niet gebruikelijk, eigenlijk geheel onbekend. Zijn zoon (?) - Steven dus - had een sterke band met het graafschap Kleef, zoals blijkt uit het feit dat hij herhaaldelijk optrad als getuige van, medezegelaar voor en scheidsrechter met betrekking tot zaken betreffende de graven van Kleef. Hetzelfde geldt voor de banden met de bisschop van Münster (31). Zijn zuster Sophie was getrouwd met een van de zonen van de heer van Gemen. Dezelfde familie van Gemen zou men de burens van de heren van Zuilen kunnen noemen. Het huidige Gemen ligt op ongeveer 40 kilometer afstand oostelijk van Anholt. Zijn vrouw Betrudis, dochter van de graaf van Dale, huwde na de dood van Steven met Godfried Van Borculo, ook een heer uit deze contreien (32).

Uit het Stichtse bronnenmateriaal valt niet

op te maken of bedoelde Steven in de tweede helft van de 13de eeuw in het Sticht gegoed was. Wel had hij contacten met de heren uit het Utrechtse; hij is onder andere opgetreden als borg voor Hubert van Beusichem, schenker van het Sticht (33). Maar zijn grootste belangen lagen in het Kleefse: de contacten met de graven van Kleef, zijn vriendschap met de edelvoogd van Keulen (34) en ook, zeer waarschijnlijk, het bezit van het slot Anholt. Als men bedenkt dat de tufstenen toren van het slot Anholt moet dateren uit de eerste jaren van de 13de eeuw en dat er, volgens de gids van het museum funderingen zijn gevonden die 12de-eeuws genoemd kunnen worden, dan ligt het min of meer voor de hand deze Steven Van Zuilen, verwant aan de heren van Gemen en de graven van Dale, als de heer van het kasteel van Anholt te zien.

HET KASTEEL ZUILEN

En zeer waarschijnlijk is hij ook de eerste heer van het slot Zuilen aan de Vecht geweest. Hiervoor kunnen de volgende aanwijzingen gegeven worden: Deze Steven de Sulen, of Steven Van Zuilen komt uit de bronnen naar voren als degene, die voor het eerst 'dominus de Sulen' genoemd werd. Alle andere Van Zuilens die voor circa 1270 voorkwamen dragen wel de naam 'Van Zuilen', maar geen van hen voert de titel 'dominus' (*). Zo stond Steven als 'heer van Sulen' toe, dat Johan Van Xanten in 1282 op 20 mei de molen aan de Niers bij Wees aan het klooster Grafenthal voor 1 mark keulse denarii per jaar in erfpacht geeft (35). Als Stephanus domini de Sulen trad hij op als getuige bij de afstand van de bovenste en onderste burcht Gemen door heer Godfried van Gemen aan Goswin van Gemen, zijn zoon (36).

Volgens de opgravingen die er in de zomer van het jaar 1981 aan de westzijde van het slot Zuilen zijn gedaan, vallen de oudste fundamenteën van het kasteel te dateren in de tweede helft van de 13de eeuw. Aangezien beide bovengenoemde vermeldingen van Steven als heer van Zuilen dateren van de jaren tachtig uit deze eeuw, mag men wellicht stellen dat Steven van Zuilen de

vroegst bekende bezitter is geweest van het huis Zuilen. Of hij ook het initiatief tot de bouw heeft genomen blijft onzeker. Bij sommige onderzoekers komt men de naam van Hendrik Van Zuilen op de Vecht tegen. Deze zou geleefd moeten hebben rond het jaar 1265 (37). Nu is in ieder geval de naam van Zuilen 'op de Vecht' zeer ongebruikelijk; in feite vindt men die nergens. De bron waar deze Hendrik genoemd zou worden, is volgens J.W. te Water in zijn 'Historie van het Verbond en het Smeekschift dier Hollantsche edelen' (uitgebracht in 1796) verloren gegaan. Op zijn mededeling baseren zich latere geschiedschrijvers (38). Maar gezien de resultaten van de opgraving en in aanmerking genomen dat voor ongeveer 1270 de naam Sulen als plaatsnaam in het Sticht niet voorkomt, dienen er bij deze Hendrik toch wel enige vraagtekens gezet te worden. Bovendien, de naam Hendrik is in het geslacht Zuilen beslist niet gebruikelijk. Als de vermelding van Te Water wel op betrouwbare gegevens berust zouden we Hendrik Van Zuilen als de eerste heer van Zuilen behoren te beschouwen. Dat er een van Zuilen een sterkte kon bouwen in het hart van het Sticht moet als een bewijs van zijn aanzien beschouwd worden. Het is daarom nu tijd om eens te bekijken wat voor sociale en politieke contacten de heren van Zuilen, of liever, het geslacht van Zuilen in Utrecht in de tweede helft van de dertiende eeuw had weten op te bouwen.

Boven is al beschreven dat Steven van Zuilen, de vermoedelijke eerste heer van het slot, in relatie stond tot de Utrechtse Beusichems, het aanzienlijke schenkers-geslacht in het bisdom. Als de bronnen ons juist hebben ingelicht, waren deze beide geslachten, Zuilen en Beusichem, zelfs reeds aan elkaar verwant geraakt rond het jaar 1250. De Beusichems hadden al van ongeveer 1215 het schenkersambt in het Sticht in erfelijk bezit. Na het midden van de 13de eeuw veranderden de leden van dit geslacht hun eigen wapen (zes stukken - schuingebalkt - met twee dwarsbalken) in dat van de van Zuilens. Deze verandering zou veroorzaakt zijn doordat er voor 1250 een weduwe Van Zuilen of een jonkvrouwe Van Zuilen met

Steven Van Beusichem, pincerna (schenker) getrouwd zou zijn (39). Als diens vrouw wordt namelijk een Ava genoemd, die tenminste twee zoons gehad zou hebben, te weten Wouter en Zweder Van Zuilen. De namen van Wouter en Zweder zijn veel voorkomende namen in het geslacht Van Zuilen geweest. We behoeven aan het voorgaande dan ook niet te twifelen, ook al valt niet meer uit te maken, of deze Ava Van Zuilen een dochter uit het geslacht dan wel een aangetrouwde Van Zuilen is geweest. Het blijft niettemin een vreemde zaak, dat de hele familie van Beusichem het Zuilen-wapen heeft overgenomen. Wie het Corpus Sigillorum (*) raadpleegt of de voorhanden zijnde zegels van de kapittelarchieven te Utrecht bestudeert zal tot de ontdekking komen dat na 1270 alle Beusichems het wapen met de drie Zuilen voerden. Over het algemeen waren de regels der heraldiek in deze periode nog niet tot hun volle ontwikkeling gekomen en veel heraldische verschijnselen zijn dan ook niet te verklaren. Bovendien is de studie der heraldiek nog een jonge, zodat nog niet alles omtrent wapens en zegels bekend is. Wel kan men in dit geval stellen, dat de Beusichems de familie van Zuilen dermate belangrijk geacht moeten hebben, dat zij van wapen wilden veranderen. Als een schenkersgeslacht hierover zo oordeelde, moeten of wel zij zelf in aanzien gedaald zijn - wat niet waarschijnlijk is - ofwel het geslacht Zuilen al hoog in aanzien hebben gestaan. Het laatste ligt het meest voor de hand.

DE ZUILENS EN HUN OPTREDEN IN HET STICHT

Het aanzien en prestige van de Zuilens (en Beusichems) blijkt uit de relatie die zij met Holland hebben gehad. In deze periode - de tweede helft van de 13de eeuw - werd het Sticht, zoals waarschijnlijk bekend, door het Hollandse gravenhuis overheerst. Jan Van Nassau, de elect, was niet in staat weerstand te bieden aan de expansiedrift van Floris V. Het zijn de Zuilens en de Beusichems geweest, die herhaaldelijk betrokken werden in de politieke verwikkelingen in het Sticht en in Holland. Ketner heeft in zijn Stichtse

Studiën (40) een aantal gebeurtenissen beschreven waarin ook Zuilens optraden. Hij duidde hen dan aan als de 'clan' Zuilen (41). Hij had namelijk terecht geconstateerd dat het aantal heren dat het wapen met de drie zuilen voerde al dan niet met brisures (*) - al aanzienlijk groot was. Zo waren daar bijvoorbeeld Zweder Van Zuilen, de eerste heer van Abcoude, naast Steven en Frederik Van Zuilen, zijn neven, die gedrieën een rol gespeeld hebben in de strijd tegen de heren van Amstel, toen deze aan het hoofd der Kennemer boeren Holland en het Sticht onveilig maakten. Zweder stond echter wel aan de kant van de heren van Amstel en Woerden tegen de elect van Jan van Nassau en de graaf van Gelre die de elect steunde (42). Steven en Frederik sneuvelden in de strijd tegen de heren van Amstel, die zich met de heren van Woerden hadden verbonden.

Zoals men wellicht weet, hadden de ambachtsgilden in de stad Utrecht het plan opgevat om zich van de elect te ontdoen en zelf de heerschappij over de stad te voeren. Daartoe hadden zij de hulp van de heren van Amstel ingeroepen die hen maar al te gaarne te hulp wilden komen. Ook Zweder Van Zuilen had zich bij deze groep aangesloten en beloofde (als Zweder Van Abcoude) samen met nog andere ridders en heren de stad Utrecht te zullen bijstaan (1274, 16 augustus) (43). Zijn twee neven evenwel schaarden zich aan de kant van de elect en moesten daarbij het leven laten.

Men kan zich afvragen waarom juist Zweder Van Zuilen-Abcoude zich bij de rebellen had aangesloten. Het kan onder de druk van de machtige heren van Amstel gebeurd zijn, maar wellicht verwachtte hij van de steeds machtiger wordende stadsgilden meer dan van de zwakke elect. Toch is het waarschijnlijk Jan Van Nassau (1267-1290) geweest die Zweder Van Zuilen - vermoedelijk een zoon van Gijsbertus de Sulen, de schout van Jutfaas - in het bezit van Abcoude heeft gesteld. Maar hierover later.

Het blijkt dus, dat de Zuilen-clan niet altijd één lijn trok. Over het algemeen stonden zij aan de kant van de bisschoppen en het bisdom; wanneer de bisschoppen geen

sterke figuren waren, dan spanden zij gewoonlijk met Holland samen. Van Maanen heeft in zijn artikel over de abdij Oostbroek en haar relaties tot het slot en erf Zuilen hieraan al enige aandacht gewijd met betrekking tot de tijd van Floris V (45). Melis Stoke schreef over deze kwestie:

*'Die de grave
comen was van den coninc
Pijnde hi dat soendic zoude maken
Tusschen den heren van den Ghestichte
Dat te doene was niet lichte
Want hi de van Woerden minde
Die van Amestelle hi oec kinde
Entie van Zulen machtich zere'* (46).

De meeste Zuilens bleven echter wel aan de kant van het bisdom staan. Dit deed bijvoorbeeld Diederik Van Zuilen - de vader van de twee Zuilens die sneuvelden in de strijd tegen de Amstels - toen hij aan de zijde van de bisschop (Willem Bertout, de opvolger van Jan Van Nassau) in Zeeland streed tegen de binnenvallende Vlamingen en daar in 1304 sneuvelde (47). Steven Van Zuilen, de broer van Jan Van Zuilen, en zoon van Steven Van Zuilen, beloofde in 1295 dat hij indien dat nodig was, voor de bisschop in leistung (*) zou gaan (48).

Uit deze feiten blijkt dat de Zuilens al opgeklommen waren tot de hoogste kringen in het Sticht. Wat zij aan bezittingen hadden is niet zo eenvoudig te achterhalen. Er zijn wel wat vage aanwijzingen. In 1270 beleende Zweder Van Zuilen - zoon van Gijsbertus de Sulen Wilhelmus Van Linschoten met al het goed dat Wilhelmus' vader reeds in leen had gekregen van Zweders vader, met uitzondering van enkele met name genoemde goederen (49). Waar al dit goed lag en hoe het heette, wordt niet gezegd. Hetzelfde probleem betreft de belening van Herman Dapper Van der Strijpen door Steven Van Zuilen, de broer van Diederik Van Zuilen, met goed dat al door diens vader in leen gehouden werd (50). Ook hier, wel goederen, maar zonder naams- en plaatsaanduidingen. Men kan er ongetwijfeld uit afleiden, dat de Van Zuilens in het Sticht ongetwijfeld grond en goederen bezaten, maar welke

goederen en hoe omvangrijk deze waren blijft duister.

Meer duidelijkheid in deze kan gegeven worden voor een jongere tak van de Zuilen-familie, namelijk voor de Abcoudes. Dat de heren van Abcoude zeer nauw aan de heren van Zuilen verwant waren, is door Ketner en door Heeringa al aangetoond (51).

Voordat zij tot hun conclusies kwamen hadden anderen zich al het hoofd gebroken over de eventuele verwantschap tussen de heren van Zuilen en die van Abcoude. Een van de door hen genoemde mogelijkheden was, dat een zoon van Gijsbertus de Sulen - de schout van Jutfaas - een erfdochter van de heren van Abcoude getrouwd zou hebben en dat zó het slot en goed in het bezit van de Zuilens zou zijn gekomen (52). Deze gedachtegang was gebaseerd op datgene wat er in het Vaderlandsch Woordenboek van Kok stond te lezen, namelijk dat Hendrika, de dochter en het enig kind van Hendrik Van Abcoude, de bruid van Zweder Van Zuilen geweest zou zijn. Hendrik Van Abcoude zou vermeld zijn rond 1179 en zijn vader Willem rond 1080. Dat maakt van hen stokoude mannen en bij gevolg moet Hendrika dan ook een stuk ouder zijn geweest dan haar man; een zeer bedaaide bruid. Alleen al de omstandigheid dat hoge leeftijden als de veronderstelde in de middeleeuwen tot de grote uitzonderingen behoorden en dit dan ook nog voor drie generaties het geval zou zijn, is op zich al een reden om aan het verhaal te twijfelen. Daar komt nog bij, dat er in de bekende Stichtse bronnen vóór ongeveer 1275 geen heren van Abcoude voorkwamen en dat er zelfs geen slot of sterkte Abcoude is vermeld. Een mogelijke oplossing van het probleem zou kunnen zijn, dat Jan Van Nassau aan een der leden van het snel in aanzien rijzend geslacht der Zuilens het dorpje Abekewalde dat rond 1100 al in een stuk genoemd wordt (53), heeft gegeven als leen en dat deze telg van Gijsbertus de Sulen er op instigatie van de elect een sterkte heeft gebouwd. Helaas zijn er op het terrein van het verdwenen kasteel Abcoude nooit diepgaande onderzoeken geweest, zodat men aan de hand van de datering der overblijfselen geen conclusies omtrent de

bouw kan trekken.

Dat Zweder Van Zuilen, de zoon van Gijsbertus, de eerste heer van Abcoude uit het geslacht Zuilen is geweest, vormt geen punt van discussie. Van hem zijn zegels bewaard en daarnaast een tweetal oorkonden. Hieruit blijkt dat, terwijl hij zich in de oorkonde Zweder Van Abekewolde liet noemen, op het bijbehorende zegel staat 'Suederus de Sulen, miles' (54). Het betreft oorkonden uit de jaren 1268 en 1280.

Ook Zweder van Abcoude en zijn nakomelingen stonden niet alleen in hoog aanzien in het Sticht, maar ook in het graafschap Holland. Van de graaf van Holland kreeg Zweder na 1280 het huis Montfoort (55).

Hij huwde omstreeks deze tijd met vrouwe Afkijn Van Schoonhoven. Haar familie hoort thuis in het rechtsgebied van Nicolaas Van Cats, een van de belangrijkste en meest invloedrijke raadsliden van graaf Floris V (56). Het is ook vrijwel zeker dat Zweders zoon, Gijsbert Van Abcoude, trouwde met de dochter van deze Nicolaas van Cats. Nicolaas wordt in de bronvermeldingen wel de 'zweer' van Gijsbertus de Abcoude genoemd (57). Hoewel het woord 'zweer' op zich niet noodzakelijk 'schoonvader' hoeft te betekenen is het wel aannemelijk - gezien de leeftijdsverhouding - dat Gijsbert Van Abcoude de schoonzoon van Nicolaas Van Cats werd.

Dat de Zuilens hun leenheren zo nodig niet alleen met geld en militaire hulp bijstonden, maar hen daarnaast als ambtenaar van nutte waren, moge blijken uit het volgende. In het Sticht was een van de hoogste ambten dat van maarschalk. Over de herkomst van dit ambt en over de inhoudelijke betekenis ervan heeft mevr. A.J. Maris ons uitvoerig ingelicht in haar boek over het maarschalkambt (58). In de veertiende eeuw veranderde het ambt wat de inhoud betreft. Enklaar heeft hieraan in zijn artikel over de vorming van de Stichtse maarschalksambten (59) uitvoerig aandacht besteed. Hij zegt onder andere: 'De maarschalk was het hoofd van de leenadel en de chef van de landsverdediging, maar - en dan speciaal in het Sticht - de vertegenwoordiger van de bisschop en had als gevolg daarvan politiebevoegdheid die

hij uitoefende in en uit naam van de bisschop'. Het ambt dat zich ontwikkelde uit diverse bestuurlijke bevoegdheden bevatte onder andere het kasteleinschap van Vreeland, zodat vrijwel zonder uitzondering de maarschalk van het Sticht ook als kastelein (*) van Vreeland optrad. Van ongeveer 1277 tot ongeveer 1305 was dit Zweder Van Zuilen en Van Beverweerd, zoon van Dirk en broer van Steven Van Zuilen (60). In de strijd die Jan Van Nassau voerde tegen de stad Utrecht en de roerige stadsgilden stond Zweder zijn bisschop terzijde. Door de oorlogssituatie is hij een tijd belemmerd geweest in de uitvoering van het kasteleinschap van Vreeland. De partij van de Van Amstels had zich tijdens de vijandelijkheden in het Sticht meester gemaakt van het kasteel. Door geldgebrek had de elect zich gedwongen gezien het kasteel aan Gijsbrecht Van Amstel te verpanden die hiervan dankbaar gebruik maakte om zijn macht zoveel mogelijk te vergroten. Het slot en het kasteleinschap kwamen pas rond 1290 weer in het bezit van het Sticht, toen Hendrik en Jan Van Cuyk - partijgangers van de van Amstels - beloofden de sloten Ter Horst en Vreeland weer terug te geven (61). Niet dat de elect nu zijn gezag kon herstellen, de graaf van Holland had rond deze jaren bijna het gehele Sticht onder controle, maar de partij der Van Amstels had in ieder geval geen zeggenschap meer over Vreeland. Terecht merkte Ketner op dat de partij der Van Amstels het geslacht der Van Zuilens bepaald niet in de kaart speelde! Behalve Zweder Van Zuilen-Abcoude had zich geen der leden van dit geslacht verbonden of verwant gevoeld met de heren van Amstel of die van Woerden.

Het spreekt voor zich dat de bisschoppen van Utrecht, of het nu Jan Van Nassau was dan wel een van zijn opvolgers, herhaaldelijk getracht hebben zich aan de onvrijwillige afhankelijkheid van Holland te onttrekken. Hiertoe kwam een uitgezochte gelegenheid toen aan het einde van de 13de eeuw Gelre en Holland tegenover elkaar kwamen te staan in de opvolgingsstrijd over de Limburgse goederen. De erfdochter van Limburg, Irmgard, overleed in 1283. Zij was getrouwd geweest met Reinoud I Van Gelre

(1271-1326) die na haar dood het vruchtgebruik over de Limburgse goederen kreeg. Er waren er echter die deze situatie niet konden aanvaarden waaronder Jan I Van Brabant (1267-1294). Hij zag zijn handel in gevaar gebracht: zijn handelswegen liepen door Limburg en met de graaf van Gelre kon hij blijkbaar niet al te best overweg. De onenigheden leidden tot de bekende slag bij Woeringen, met aan de ene zijde Gelre, het aartsbisdom Keulen en Vlaanderen (Gwijde Van Vlaanderen was de schoonvader van Reinoud I) en aan de andere zijde Brabant met de burgers van Keulen en Aken, de graven van Gulik, Kleef en Holland (62). De bisschoppen van Utrecht meenden hun kans schoon te zien en trachtten hun vrijheid van handelen te herwinnen, echter tevergeefs: Floris V en zijn opvolgers bleven tot ver in de 14de eeuw hun invloed in het Sticht behouden.

Tenminste één lid van het geslacht Zuilen raakte in de opvolgingsmoeilijkheden betrokken. Toen in 1286 in deze kwestie een uitspraak werd gedaan tussen de graaf van Holland en die van Gelre was een van de borgen van Gelre een Wouter Van Zuilen (63). Hij is vermoedelijk een neef van Hubert Van Beusichem en daarom wellicht een zoon van vrouwe Ava Van Zuilen (64).

Of hij als representant van het geslacht Zuilen in de Limburgse successieoorlog kan worden gezien is wegens het gebrek aan bewijsmateriaal niet vast te stellen. In ieder geval stond hij kennelijk niet aan Hollandse zijde.

Dat echter de Van Zuilens wel eieren voor hun geld moesten kiezen tijdens de periode van overwicht van Holland in het Sticht, blijkt onder andere hieruit dat Zweder Van Beusichem een van de scheidsrechters was in de twist tussen Floris V en Floris van Henegouwen over het bezit van het huis Arnemuiden en over het bezit van goederen in Walcheren (65). De moeilijkheden werden in juli 1281 voor het eerst besproken en nog eens in augustus (66).

Dat Zweder Van Beusichem aan het oplossen van het geschil deelnam, moet onder meer aan zijn huwelijk met een dame uit het geslacht der Lichtenbergers toegeschreven

worden (67). De Lichtenbergers behoorden namelijk tot de Hollandse partij. Dit vereist enige toelichting. In de jaren na de moord op Floris V in 1296 ontstonden er in het Sticht twee partijen met aan de ene zijde onder andere de Lichtenbergers en de stad Utrecht en aan de andere zijde de bisschop en de Fresingen, de aanhangers van een vroegere geldschietster van Floris V. Vele Stichtse edelen hadden zich aan de kant van de laatsten geschaard, zoals het dienaren van de bisschop betaamde. Zij sloten in 1298 een verdrag met Jan II Van Avesnes, de neef van Jan I Van Holland, waarbij zij hem trouw en steun beloofden, zolang dit niets afdeed aan hun verplichtingen tegenover de bisschop. Met andere woorden: zij bleven zich dienstmannen van de bisschop noemen (68). Deze Stichtse edelen waren onder meer: Zweder Van Zuilen, Gijsbert Van Abcoude, Hubrecht Van Vianen, Jan Van Zuilen (zoon van Steven), Gijsbert Van den Goie, Diederik Van Zuilen, Hendrik burggraaf van Montfoort, Zweder Van Vianen, Wouter Van Zuilen en anderen. Zij steunden de graaf uit het huis van Avesnes, zodat zij de weg voorbereid hebben voor de komst van de bisschop die in 1301 zou worden aangesteld Guy Van Avesnes. In deze tijd van Hollandse overheersing in het Sticht wist zich het geslacht Zuilen wonderwel aan de omstandigheden aan te passen; men onderhield goede betrekkingen met het Hollandse gravenhuis en bleef niettemin aan het bisdom trouw. Zo lang als de Hollandse invloed domineerde - de gehele eerste helft van de 14de eeuw - kwam er in deze situatie geen verandering. Een voorbeeld van de houding die de leden van het geslacht Zuilen aannam geeft de handel en wandel van Steven Van Zuilen van Nijveelt. Deze fungeerde in de jaren twintig van de 14de eeuw als maarschalk en rentmeester van het Sticht, maar trad in 1319 tevens op als borg voor de graaf (69). Nu was dat gezien de familieband tussen de bisschop en het Hollandse huis niet zo vreemd. Ook de wijze waarop het slot Zuilen werd beleend dient men te beoordelen vanuit deze relaties.

De bisschoppen gingen in de eerste helft van de 14de eeuw gebukt onder zware schulden-

lasten. Niet alleen moesten zij de gebruikelijke gelden voor hun verkiezing aan de Pauselijke Curie betalen. Zij waren ook nog gedwongen de schulden van hun voorgangers te voldoen. Zij konden zich niet aan deze drukkende verplichtingen onttrekken en moesten, om enigszins uit de problemen te raken, ambten en sloten verpanden aan de meestbiedende. Veel Stichtse edelen konden zo beslag leggen op lucratieve en eervolle baantjes. Dat hiermee het bisschoppelijke gezag in gevaar kwam is een andere zaak. Het geslacht Zuilen heeft niet geschroomd eveneens van de toestand te profiteren. Zo zien we, dat de reeds eerder genoemde Steven Van Zuilen van Nyevelt de bisschop in 1328 1000 pond Zwarte Tournooisen had geleend en zich in deze periode tot rentmeester en maarschalk van het Sticht had laten benoemen (70). Zijn zoon Jacob Van Zuilen van Nyevelt kon in 1343 beslag leggen op het slot Stoutenburg waar hij tevens als bisschoppelijke kastelein ging optreden (71). Van de heren van Zuilen als bewoners van het slot Zuilen merken we in deze periode niet zoveel. Het lijkt erop dat zij zich met betrekking tot de politiek een beetje op de achtergrond hebben gehouden. De rest van de familie, zoals de Zuilen van Nyevelts, de Abcoudes en de heren van Culemborg zien we daarentegen min of meer actief in het Sticht optreden. De heren van Culemborg waren nauw verwant aan de Beusichems; Hubert van Beusichem was vóór 1281 in het vrij bezit van het kasteel Culemborg. Hij verkocht het overigens in 1281 aan Gelre om het vervolgens in leen van het graafschap te houden, zoals zijn nakomelingen na hem (72). De heren van Zuilen komt men echter in de bronnen betreffende belangrijke politieke zaken niet vaak tegen.

Zo treft men hun naam niet of nauwelijks aan in bronnen die te maken hebben met de adelstwisten die vanaf het midden van de 14de eeuw in het Sticht, Gelre, Holland en elders in Europa hebben gewoed. De adel bevond zich in deze tijd in moeilijke omstandigheden omdat zij door de groeiende betekenis van de steden steeds meer van hun macht en aanzien verloren zagen gaan. Verder werd hun positie bedreigd door de

vorsten die meer en meer, met hulp van de steden, macht aan zich trokken. De adel voelde zich steeds overbodiger worden en daarom vluchtte zij, maar al te gemakkelijk in onderlinge vetes.

Welke achtergronden er nu precies hebben meegespeeld bij het uitbreken van de langdurige twist tussen de Hekerens en Bronkhorsten - twee Gelderse families - is moeilijk exact na te gaan. Eén aanleiding is in elk geval wel duidelijk, namelijk de strijd om de opvolging in het hertogdom Gelre na de dood van Reinoud II in 1343. Hij had twee zoons, waarvan Reinoud de oudste was en Eduard de jongste. In hun strijd om de plaats aan de top speelden de edellieden Gijsbert Van Bronkhorst en Frederik van Hekeren de belangrijkste rollen, elk gesteund door hun familieleden en vrienden.

In deze twisten, die rond het jaar 1350 een aanvang namen, werden ook de heren van Zuilen betrokken. Zij waren immers aan de heren van Bronkhorst verwant. Steven Van Zuilen, heer van Zuilen (gestorven rond 1350) was met een dochter van Cunegunda Van Bronkhorst - gehuwd met een graaf van Dale - getrouwd geweest (73). Zijn zoon Diederik was daardoor de volle neef van Gijsbert Van Bronkhorst. De heren van Zuilen bleef niets anders over dan zich aan te sluiten bij de partij der Bronkhorsten.

In tegenstelling tot de bewoners van het slot Zuilen hebben Jacob Van Zuilen van Nyevelt en zijn zoon Steven wel daadwerkelijk deelgenomen aan de strijd. Beiden hebben ze de bisschop Jan Van Arkel (1343-1364) geholpen om de Gunterlingen, de Utrechtse tegenhangers van de partij der Hekerens en Hollands gezind, uit de stad Utrecht te verjagen (75). Jacob Van Zuilen van Nyevelt is in het gevecht tegen de Gunterlingen zelfs gewond geraakt. Hij en Steven hebben ook de opvolger van Jan van Arkel, Jan Van Virnenburg (1364-1371) uit zijn gevangenschap bevrijd door het verschaffen van een losgeld. Jan Van Virnenburg, een zwakke bisschop, was door de heer van Solms in het Oversticht gevangen genomen in het jaar 1368 (76). En dat, terwijl hij juist deze heer die het Oversticht onveilig maakte door middel van een strafexpeditie tot gehoor-

zaamheid wilde dwingen.

Aan al deze acties, zowel de gevechten tegen de Gunterlingen in Utrecht en tegen de Hekerens in Gelre als ook in de kwestie van het losgeld namen de heren van het slot Zuilen kennelijk geen deel. Dat zij behoorden tot de partij der Bronkhorsten en er op de een of andere wijze hun steun aan hebben gegeven zou men kunnen afleiden uit het feit dat zij in 1372 en ook in 1375 deel uitmaakten van de Bronkhorst-delegatie tijdens het opstellen en ondertekenen van een aantal verdragen. In 1372 werd er een door beide partijen ondertekend verdrag gesloten over de neutraliteit van het land op de rechter IJsseloever (77). Ook in 1375 deden er Van Zuilens als vertegenwoordigers van de Bronkhorstergroep mee aan de opstelling en het sluiten van een dergelijk verdrag met een aantal Hekerens. Net zoals in 1372 werd er de neutraliteit van een aantal gebieden vastgesteld waaronder de heerlijkheden Berg, Borculo, Wisch, Anholt en de Hettergouw (78). Onder de ondertekenaars bevonden zich Frederik van Zuilen, heer van Zuilen (de broer van Steven, voormalig heer van Zuilen), zijn neven Johan en Steven Van Zuilen.

Het is echter wel opvallend dat het bronnenmateriaal geen onmiskenbare bewijzen bevat voor een actieve rol van de heren van Zuilen in partijtwisten. Opmerkelijk is ook dat men ze nergens tegenkomt, noch als maarschalk, noch als kastelein.

DE ANHOLTSE GOEDEREN

Het bezit in Utrecht gaf blijkbaar weinig aanleiding om er zich zorgen over te maken; met het bezit in en om Anholt en in het Gelderse lag het toch anders. De goederen die zich hier bevonden waren nog al eens inzet van al dan niet afgedwongen transacties. Zoals Van Maanen al terecht heeft opgemerkt (79) was het geslacht Zuilen in de 14de eeuw een zeer machtige familie in het Sticht en kwam de band met Anholt en Kleef meer en meer op de achtergrond. Eerlijkheidshalve moet gezegd worden dat het Anholtse bezit nooit het grootste deel van het kapitaal heeft gevormd.

Maar dat wil niet zeggen, dat de heren van

Zuilen zich niet om hun Anholtse goederen bekommerden. Regelmatig werd hier gekocht en verkocht en de stukken maken regelmatig melding van onenigheden met verwanten over grond- en huizenbezit.

Zo heeft heer Diederik, heer van Zuilen, in de jaren vijftig van de 14de eeuw een bittere strijd moeten voeren met zijn aangetrouwde naaste verwant de graaf van Meurs. Het ging over het bezit van de heerschappij Bär dat de graaf van Meurs zijn zwager Diederik betwistte. Margharetha Van Bär was namelijk de vrouw van Diederik Van Zuilen en een zuster van Diederik, graaf van Meurs. Het geschil liep zo hoog op dat het tot een gevecht kwam, waarbij de heer van Zuilen gevangen werd genomen. Hij werd pas vrijgelaten toen hij gezworen had geen aanspraken meer op Bär te zullen laten gelden. Het enige wat hem gelaten werd was zijn recht op het eigen aandeel van de erfenis uit de heerlijkheid Bär, via zijn vrouw in de familie Zuilen gekomen (80).

In tegenstelling tot dat wat men in de bronnen over het goed in het Sticht leest, betreffen de mededelingen over het Kleefse bezit vaak de verpanding, schenking of verkoop van grond en huizen. Het idee dat dit bezit allengs minder belangrijk werd in vergelijking met het Utrechtse dringt zich steeds meer aan de onderzoeker op. Het is meer dan waarschijnlijk dat de heren van Zuilen zich gaandeweg begonnen te realiseren dat er meer toekomst in het Sticht lag en dat bezit in een heel andere omgeving hen meer lasten dan lusten zou opleveren. Zo verkochten de kinderen van Diederik Van Zuilen in 1369 het goed Oberding met alle toebehoren aan het convent (*) en de proost (*) van het klooster Bethlehem 'te torse en twighe, met alle holt erop en erbij horend, grof en klein, voor vrij eigen' (81).

Een hofstede, de Amelonxstede, werd geschonken aan het kerspel Vrsasselt om er een kerkhof van te maken (82) en Frederik, de heer van Zuilen, verkocht in 1378 aan Johan, bastaard van Zuilen, voor 81 oude schilden - 10 malder zaadland (Anholter maat) gelegen in het IJsselhufterveld in de kerspels Millingen en Bredenijssel (83).

Blijkbaar is het afstoten van bezit in deze

Slot Anholt gezien vanuit het noordwesten.

Foto: M. Kijlstra

streek net op tijd gekomen: Frederik Van Zuilen, de laatste heer van Zuilen uit dit geslacht, stierf kinderloos. Hij is, voor zover bekend, niet gehuwd geweest. Na zijn dood, in 1380, ging het slot Anholt over in handen van de heren van Gemen: Frederiks oudste zuster, Herberga, was gehuwd met Herman Van Gemen. Op 16 augustus 1380, kort nadat Frederik Van Zuilen-Anholt was overleden, schreef Herman Van Gemen een oorkonde bestemd voor de burgemeesters, schepenen en burgers van de stad Anholt en daarin beloofde hij hen waarborg voor dezelfde rechten, als zij hadden tijdens het leven van Frederik. Anholt had in 1349 stadsrechten gekregen uit de handen van Diederik Van Zuilen en zijn vader Steven (84). Herman Van Gemen trad zoals gebruikelijk als zaakgelastigde voor zijn vrouw op (85). De ingrijpendste beslissing over het wel en wee van het goed viel op 17 december 1381 toen alle broers en zusters, inclusief de bastaard in de familie, Steven Van Zuilen, beslisten dat al wat er zich in Anholt bevond en dat Zuilens bezit was geweest naar de heren van Gemen zou gaan.

Dit betekende de definitieve scheiding van Anholt en Zuilen. Gedurende een eeuw of langer was elke heer van het slot Zuilen aan de Vecht heer van het slot Anholt met alle toebehoren geweest. Zij hebben als rechtmatige heren van Anholt het dorp Anholt in 1347 bepaalde rechten geschonken: onder andere voor de burgers in het bezit van een eigen woning het erfrecht, zij het tegen een vaste erfelijke tijs van een 'Capeijn' en een pond wasch (86). Zij hebben om kort te gaan overeenkomstig de tijdgeest aan 'hun' dorp stadsrechten gegeven in dat jaar 1349. Maar de verdere ontwikkeling zou zich buiten hen voltrekken.

DE VAN ZUILENS IN HET STICHT VAN DE 14de EEUW

In het Sticht bleven de Zuilens een belangrijke en machtige familie. Mocht hun rol in Anholt dan uitgespeeld zijn, in het Sticht was dit geenszins het geval. Zij stonden waarschijnlijk hoger in aanzien dan hun politiek meer actieve neven, de van Zuilen-van Nievelts. Het was in elk geval een zuster van Frederik, heer van Zuilen, die huwde met

een telg uit het in de 14de en 15de eeuw machtige geslacht Borssele. Het is deze zuster, Alienora, geweest, die als erfenis het leen van het dagelijks gerecht van Zuilen en Swesereng kreeg, met daarbij het dagelijks gerecht van Westbroek en de tijs en tiend daarvan (87). Over het slot Zuilen werd niet gesproken. Toch moet dit er bij gehoord hebben. Hadden immers niet Alienora's kinderen de beschikking over het slot, totdat het omstreeks 1420 door de Utrechtse tijdens partijtwisten werd verwoest (88)?

We komen nu tot een zeer netelige kwestie: was het slot Zuilen al dan niet een leen, en zo ja, wie kon zich dan rechtens als leenheer doen gelden? Zowel Wagner als Van Maanen hebben zich hierover het hoofd gebroken. Het is opvallend, dat er nooit gewag gemaakt wordt van een belening van het huis of slot Zuilen. Uitgezonderd dan misschien in het geval van de teruggave van het slot door Pieter Van Zuilen en zijn neef (?) Steven Van Zuilen (89). Wagner en Van Maanen kwamen er niet uit. Verder dan enige gissingen omtrent de ware toedracht kan men ook nu nog niet gaan. Het ontbreken van nagenoeg alle bronnenmateriaal laat niet meer toe. Wat was er aan de hand? De oudste leenregisters van het Sticht zijn namelijk verloren gegaan; de leenacteprotocolen beginnen eerst met 1394! Sinds de stichting van het slot rond 1260 of 1270 kan het een leen geweest zijn van het Sticht. Er bestaan geen duidelijke aanwijzingen, dat het een allodiaal (= vrij eigen) goed was. De gedachte aan een leenverhouding wordt versterkt als men weet dat in 1325 Pieter Van Zuilen in opdracht van zowel de bisschop van Utrecht, Jan Van Diest, als de graaf van Holland, Willem III, het slot dat hij gedurende enige jaren in zijn beheer had aan Steven terug moest geven. De tekst luidt als volgt: 'De bisschop van Utrecht en de graaf van Holland bevelen Pieter, Stevens broeder van Zuilen dat huis te Zuilen met al het goed, zo als hij het ontvangen had, weder aan Steven van Zuilen te leveren en zulks acht dagen voor onser Vrouwen Dach naestcomende' (90). Maar als er later sprake is van een leenverhouding met Holland, waarbij goederen in leen worden gegeven blijkt uit de bewoordingen niet of

hieronder het kasteel Zuilen begrepen was. Wanneer Steven Van Zuilen in 1368 beleend wordt met de goederen van zijn vader en na hem hetzelfde gebeurt met zijn broer Frederik in 1373, dan is er wederom alleen sprake van goederen die de respectievelijke vader en broer hebben gehad. Nergens een vermelding van het slot Zuilen (91). Dat in 1325 naast de bisschop eveneens de Hollandse graaf over het slot beslist moet toegeschreven worden aan de grote macht die het Hollandse huis in het Sticht heeft bezeten. En daar de heren van Zuilen zowel dienstmannen waren van de bisschoppen als ook leenbanden hadden aangegaan met Holland, is het niet verwonderlijk dat de beide heren enig gezag over de Zuilens konden doen gelden. Wellicht betrof het in 1325, zoals Van Maanen opperde, een factiestrijd, of was het een ordinare familieruzie, waarbij het slot, als forteresse van doorslaggevend belang was. Steven Van Zuilen, die op goede betrekkingen met Holland kon bogen, had ongetwijfeld de hulp van de graaf ingeroepen.

Tot nog toe kwam het bezit van de heren Van Zuilen in het bijzonder nauwelijks aan de orde. Gaat men echter na wat de heren aan goederen en huizen hebben bezeten, en telt men daarbij op wat diverse takken van het uitgebreide geslacht zoals de Abcoudes en aanverwante families zoals de Beusichems tot hun vermogen mochten rekenen dan ziet men dat het bezit van deze hele clan van het noord-westen van de provincie Utrecht langs de grens met Holland via de Lek en de Nederrijn loopt tot in het oosten van Utrecht toe. Het is geen wonder dat het wapen van de familie van Zuilen voorkwam en voorkomt als het wapen van veel Utrechtse families en huizen. Wil men in het bijzonder het bezit der Abcoudes bestuderen, dan bevindt zich in het Instituut van Geschiedenis een doctoraalscriptie over deze materie (92).

In het hiervolgende zal ingegaan worden op het huizenbezit der Zuilens. In de loop van twee eeuwen heeft dit geslacht vele huizen en sterkten gekregen, gekocht of gebouwd, waarvan nu een aantal volgen.

- Gijsbertus de Sulen bezit rond het jaar 1250 Zuilenburg met wat er bij hoorde 'in

allodium'. Over de spelling van de naam van dit huis bestaan nogal wat geschillen: zo wordt het eenmaal 'Suenenborch' genoemd, een andermaal 'Zulenbruch' (93). Er staat nog steeds een huis Zuilenburg in Overlangbroek aan de Langbroeker Wetering en we mogen aannemen, dat hier eenmaal het huis van Gijsbertus stond.

- Gijsbertus de Sulen bezat in deze zelfde periode ook een huis Jutfaas en goederen te Linschoten. Aan het einde van de 14de eeuw was in dit laatste dorp nog een huis, achter de dorpskerk, dat het oude huis 'Zuilen' genoemd werd (94).
- Waarschijnlijk kreeg het geslacht al in de tweede helft van de 13de eeuw de kastelen Zuilen en Anholt ter beschikking. Zoals in het voorgaande werd uiteengezet laat het beschikbare materiaal niet toe om exact aan te geven wanneer. Grofweg genomen heeft het geslacht van Zuilen beide ongeveer anderhalve eeuw in haar bezit gehad. Rond het jaar 1400 gingen zowel Zuilen als Anholt over in handen van resp. de familie Borssele en Gemen (95).
- Het huis Aspel, ten noordwesten van Anholt, was een burcht van de aartsbisschoppen van Keulen, waarop een kastelein zetelde. Voor de 13de eeuw vinden we nog geen bewijzen dat de Zuilens als dienstdieners van de aartsbisschoppen met het kasteleinschap van Aspel belast waren, maar voor de 14de eeuw staat dit wel vast. Vooral Diederik Van Zuilen-Anholt (gestorven 1365) is als zodanig veelvuldig genoemd en hij is het die het 'steenhuys' dat staat 'tot Aspel' in de voorburcht schenkt aan de man van zijn dochter Elisabeth, Frederik Van der Berg. Het stenen huis was het bezit van Diederik. Volgens de niet gepubliceerde aantekeningen van professor Rensing (aanwezig in het archief van Anholt) bestond er al in de elfde eeuw een band tussen het aartsbisdom van Keulen en Aspel. Wanneer de relatie tussen Aspel en de heren van Zuilen is ontstaan kon hij niet precies vaststellen,

maar dit tijdstip moet al vroeg in de 13de eeuw liggen. In de latere jaren van de 14de eeuw wordt de naam Aspel en het bijbehorende kasteleinschap niet meer genoemd. Het is voor zover bekend niet overgegaan op Diederiks zoon, Steven Van Zuilen-Anholt (96).

- In het Sticht stonden de heren van Zuilen veel huizen ter beschikking, waaronder het huis Beverweerd. In verband met het geslacht Zuilen werd het huis voor het eerst genoemd in 1269, wanneer Zweder Van Zuilen als Zweder Van Zuilen van Beverweerd voorkomt. Hij is de zoon van Steven Van Zuilen en Hadewig, vrouwe van Zuilen, of zoals ze later te boek staat, vrouwe van Wiltenburg. Het is onduidelijk of Steven Van Zuilen het goed gekocht heeft of dat het als bruidsgift van Vrouwe Hadewig fungeerde. Het huis ging na de dood van Hildegard, de vrouw van Zweder Van Zuilen-Beverweerd, over naar Nicolaas Van de Velde die het als een dienstgoed van Utrecht te leen hield (97).
- Het huis Hardenberg is eveneens een kasteel dat in de loop van de 14de eeuw uit de bronnen verdween. In de jaren vijftig van onze eeuw heeft de genealoog J. Goudszwaard zich intensief bezig gehouden met de geschiedenis van dit huis, dat eveneens in de buurt van Anholt lag. Er bestaat nu trouwens nog een huis Hardenberg ten noorden van Anholt. Toen rond 1311 Jan Van Zuilen Stevenszoon stierf, liet hij aan zijn zoon Dirk veel goederen rond Anholt na, waaronder het huis Hardenberg. Dirk gaf het huis aan zijn oomzegger Dirk, een zoon van zijn broer Steven. Dit moet ongeveer rond 1347 geweest zijn. Deze twee Dirken zijn de enige heren uit de 14de eeuw die het huis Hardenberg hebben gehad, voor zover bekend (98).
- Nijvel of Nijvelt ging naar de heren van Zuilen over als een leen van het bisdom na het jaar 1311. Jacob Van Zuilen voegde de geslachtsnaam van zijn vrouw Christine Van Nijvelt aan de zijne toe. Christine was

zijn nicht en voerde zelf een wapen met drie zuilen, maar in andere kleuren. Volgens sommige gegevens nam Jacob de wapenkleuren van zijn vrouw - en nicht over. In plaats van drie rode zuilen op zilver werd het nu drie zilveren zuilen op rood veld. Zijn zoon Steven liet zich eveneens met het huis Nijvelt belenen en na hem zijn zoon Jacob (99).

- Ook in handen van het geslacht Zuilen, niet van de heren van Zuilen, was het huis Harmelen. Diederik Van Zuilen had uit de bruidsschat van zijn vrouw vrij eigen goed: ongeveer 43 morgen groot, met het huis Harmelen. Dit lag in het gerecht van de Proost van Oudmunster en hij droeg het in 1348 op aan de Abt van de Paulusabdij te Utrecht, van wie hij het weer in leen ontving. Zijn zoon Zweder en kleinzoon Diederik zijn in het bezit van dit huis gebleven (100).

BESLUIT

In het voorgaande is getracht om duidelijk te maken hoe de heren van Zuilen van kleine heren uit het land van Kleef na hun komst in het bisdom Utrecht vrij snel zijn opgeklommen tot de status van een invloedrijk geslacht. Gebruikmakend van de nieuw ontgonnen gronden in het Sticht, van de contacten die zij al hadden met de bisschoppen en met enkele Stichtse heren en van hun tact en vermogen om zich voor de bisschoppen onmisbaar te maken zijn zij er in geslaagd tot de belangrijkste kringen van het Sticht en ook van Holland te gaan behoren. Dat hun komst naar het Sticht wellicht ook onder de drang der omstandigheden plaats vond is een veronderstelling die bij gebrek aan harde bewijzen bij een veronderstelling moet blijven.

Getracht is ook te achterhalen van waaruit de heren van Zuilen hun positie hebben opgebouwd. Hierbij deed zich de moeilijkheid voor dat niet zonneklaar is gebleken welke Zuilens zich waar hebben gevestigd juist in de periode van ongeveer 1230 tot 1260. Wel is bekend dat er in deze jaren een aantal van Zuilens naar het bisdom zijn gekomen, maar een gedetailleerd beeld wilde maar niet

ontstaan. De enige van wie met zekerheid vastgesteld kan worden, waar hij zich vestigde is Gijsbertus de Sulen, de schout van Jutfaas. Maar het blijft nog een open vraag, of alle latere van Zuilens vanuit het gebied ten zuidoosten van Utrecht - Overlangbroek - hun carrière hebben opgebouwd. Wellicht verschijnt er eens een studie die de geschiedenis van deze gebieden grondig uitdiept zodat er een aantal vragen met betrekking tot de geschiedenis van de heren van Zuilen beantwoord zullen kunnen worden.

Na ongeveer 1260 zijn de heren van Zuilen geen onbekenden meer in het Sticht. Ingetrouwd in de schenkersfamilie Beusichem, zich veelvuldig mengend in de politieke problemen van die tijd, hebben zij zich tot een niet te onderschatten machtsfactor weten op te werken. Het slot Zuilen en het slot Abcoude waren vast in hun handen. Al rond 1300 traden zij op als de onbestreden meesters in het gebied van Wijk bij Duurstede. Van deze tijd af is het merkbaar dat het geslacht Zuilen zich over het Sticht ging verspreiden. Natuurlijk is in het kader van dit onderzoek een poging gewaagd tot het inventariseren van de zegels, en wat daarmee in verband staat, van de heren van Zuilen. Helaas heeft dit nog weinig succes gehad. Ook Wagner heeft getracht de zegels bij zijn onderzoek te betrekken en veel van wat hij heeft gevonden vormt heel bruikbaar materiaal. Maar de bedoeling van het zegelonderzoek, het naspeuren van familiebanden en onderlinge relaties vraagt een veel diepgaander studie, bijvoorbeeld in de kapittelarchieven. Dit is echter een zeer tijdrovend onderzoek en viel buiten het kader van deze studie. Wel is onderzocht welke zegels, door de heren van Zuilen gebruikt, zich bevinden in het archief der bisschoppen van Utrecht (RA Utrecht), maar dit heeft geen nieuwe feiten opgeleverd.

Het bestuderen van de kapittelarchieven zou wellicht nieuwe gegevens betreffende het grondgebied van de heren van Zuilen in de buurt van Utrecht (stad) en in het Nedersticht aan het licht kunnen brengen.

Tenslotte is ook getracht vast te stellen waar de heren van Zuilen zich na hun dood lieten begraven. In ieder geval heeft F. Schoon-

heim aangetoond in zijn artikel 'De hervormde kerk van Oud-Zuilen' (jb. Oud-Utrecht 1977, p. 73) dat het zoeken in Zuilen zelf niets zal opleveren. Alleen van Diederik Van Zuilen-Anholt (1347-1365) is bekend dat hij begraven werd in het klooster Grafenthal in Kleef (101). Als er iets meer aan het licht zou komen over de plaatsen waar de diverse leden van het geslacht Zuilen bijgezet zijn, zou dit ook van nut worden bij het zoeken naar gegevens aangaande het grondbezit en goederenbezit van het geslacht.

drs. J.M.M. Wielinga

Noten:

1. K. Heeringa, Hoofdstukken uit de geschiedenis van het Nedersticht. In: Bijdragen Vaderlandse Geschiedenis en Oudheidkunde VII-I, p. 46-55 (1931).
Het fragment komt uit de collectie Snouckaert van Schouburg in het archief van de Hoge Raad van Adel, inv.nr. 5224.
2. R.J. C. van Maanen, Slot Zuylen, p. 7.
3. Franz Steinbach, Geschichtliche Räume der deutschen Nieder- und Mittelrheinland, p. 22-24.
4. FSSA Dok Ia, nr. 7.
5. FSSA Dok Ia, nrs. 5 en 6.
Wagner I-1, doss. VIII, fol. 1
6. FSSA Dok Ia, nrs. 10, 11, 12 en 14.
7. H. Platelle, Les relations entre Saint-Amand et Saint-Servais de Maastricht au Moyen-Age, p. 358.
8. Wagner I-1, doss. I.
9. FSSA Dok Ia, nr. 3; FSSA API 9 (n).
10. FSSA Dok 2, p. 40 en 41.
11. Wagner I-1, doss. I.
12. HSA Düsseldorf Findbuch Kleve, nr. 121.28-1, p. 106, nr. 56.
13. Oediger, Bestand 8 Kleve Lehnreg., nr. 777.
14. Wagner I-1, doss. I.
15. Lacomblet I, nr. 377.
16. Oediger, Bestand 8 Lehnreg. Kleve, nr. 659-1.
17. FSSA Dok Ia, nrs. 5 en 6.
18. OB Holland en Zeeland I, nr. 197.
19. Sloet, p. 638, nr. 632.
20. Idem, p. 700, nr. 701.
21. FSSA Dok Ia, nr. 57.
22. Sloet, p. 576, nr. 569.
23. Van de Linde, p. 108.
24. OS Utrecht II, nr. 1151
25. OS Utrecht II, nr. 1019
26. Sloet, p. 719, nr. 725.
27. Brom I, p. 214, nr. 1138. Zie ook W. van Iterson, Ontwikkeling I, p. 252, nr. 269.
29. Wagner I-1, doss. I.
30. FSSA Dok I.
31. FSSA Dok Ia, nrs. 39, 41, 48 en 52.
32. N.L. 1935, p. 329/330.
33. Wittert van Hoogland I, p. 429.
34. Lacomblet II, nr. 623.
35. FSSA Dok Ia, nrs. 53 en 54.
36. FSSA Dok Ia, nr. 49.
37. Wagner I-1, doss. I, ontleend aan J.W. te Water, Historie van het Verbond en het Smeekschrift der Hollandsche edelen 1796.
38. o.a. R.J.C. van Maanen, De abdij Oostbroek, p. 88-90.
39. G. Vermast, De heren van Beusichem, p. 88 en 89.
40. F. Ketner, Jan van Nassau, p. 63-85.
41. Idem, p. 66.
42. Idem p. 69/Coll. Snouckaert van Schouburg, inv.nr. 5224.
43. OB Holland en Zeeland II, nr. 276.
45. R.J. C. van Maanen, De abdij Oostbroek, p. 90.
46. Rijkmonnik IV, p. 265.
47. Snouckaert van Schouburg, inv.nr. 5224, map Zuylen.
48. Wagner I-1, doss. VIII, fol. 6.
49. Brom II, p. 13, nr. 1698.
50. Brom II, p. 129, nr. 2341.
51. Ketner, Jan van Nassau, p. 65/K. Heeringa, Hoofdstukken p. 47 en 48.
52. A. de Groot, Zweder en Jacob van Gaasbeek, p. 41.
53. OS Utrecht II, nr. 245, het betreft het jaar 1085.
54. Corpus Sigillorum nrs. 637 en 639.
55. Wagner I-1, doss. II, fol. 2b.
56. Hugenholtz, Floris V, p. 64.
57. Wagner I-1, doss. II, fol. 2c en I-1, doss. XIV. N.L. 1926, p. 170 en N.L. 1927, p. 186/187.
58. A.J. Maris, Van Voogdij tot Maarschalkambt, p. 136-144, met lijsten van maarschalken op p. 126-135.
59. I.W. Enklaar - De vorming van de Stichtse maarschalkambten, p. 360 en 365/366.
60. Zie noot 58, p. 137/138 en de stamboom.
61. Ketner, Jan van Nassau, p. 70 en 78.
62. Janssen, Middeleeuwse geschiedenis, p. 144/145.
63. Sloet, nr. 1025.
64. G. Vermast, De heren van Beusichem, p. 31 en 34.
65. OB Holland en Zeeland II, nr. 426.
66. Idem, nr. 437.
67. Wagner I-1, doss. XII en OS Utrecht, nr. 1562.
68. OS Utrecht III, nr. 2877/OB Holland en Zeeland II, nr. 1034.
69. Snouckaert van Schouburg, inv.nr. 5224, map Van Zuylen en Nievelt, p. 8.
70. Wagner I-2, map Steven van Zuylen van Nievelt Ia.

71. CBG, map Van Zuylen van Nievelt, blad I.
72. RA Gelderland, Leenkamer, inv.nr. 124, fol. 38ro.
73. N.L. 1935, p. 329/330.
75. Wagner I-1, doss. VIII, fol. IV en III.
76. Wagner I-1, doss. XIII, fol. IV.
77. Wagner I-1, doss. VIII, fol. 17.
78. Wittert van Hoogland I, p. 431.
79. R.J.C. van Maanen, Slot Zuylen, p. 6.
80. UB Stadt Krefeld, p. 136.
81. RA Gelderland, 1e archief van Bethlehem B 260-B aanwinsten 8 fol. 104 (met dank aan de heer P. Maars, archiefmedewerker).
82. Wagner I-1, doss. VIII, fol. 5a.
83. INA Kreis Borken, Beiheft I, p. 41.
84. P.O. van der Chijs, Munten van Gelderland en Anholt, p. 131 en 132, origineel aanwezig in het archief van Anholt.
85. INA Kreis Borken, p. 21 nr. 103.
86. FSSA Dok 2, reg. I (ongeordend).
87. Wittert van Hoogland I, p. 432.
88. R.J.C. van Maanen, Slot Zuylen, p. 7.
89. Wagner I-1, doss. VIII, blad Dirk van Zuylen: 'Zulen' heeft hij doorgestreep en er 'goederen' boven geschreven/Van Maanen, De abdij Oostbroek, p. 90.
90. R.J.C. van Maanen, De abdij Oostbroek, p. 90.
91. Idem, p. 90.
92. Scriptie nr. 40.
93. Sloet p. 719, nr. 725 - Zuilenburg.
Brom I, p. 210 nr. 1118 - Jutfaas.
94. OS Utrecht II, nr. 1151.
Brom II, p. 119 nr. 2278.
95. Bediger, Lehnregister Kleve, Bestand 8 nr. 659-4/FSSA Dok.2, p. 45, 46 en 47.
M.b.t. Zuilen, Wittert van Hoogland I, p. 432.
96. Wagner I-1, doss. VIII, blad Dirk Jansz. van Zuilen - m.b.t. Aspel FSSA API9n, niet gepubliceerde aantekeningen van prof. Rensing p. 6 en 7 - m.b.t. de relatie met Keulen.
97. Archieven Duitse orde I, nr. 276/FSSA Dok. 2, p. 139-141/Wittert van Hoogland I, p. 98.
Zie ook: W. van Iterson - Open huizen I, p. 79.
98. CBG Coll. Goudzwaard, niet geordend.
99. CBG map Van Zuylen van Nievelt, niet geordend.
100. Wagner I-2, Drakenburgaanshangsel, fol. I en 3.
Coll. Snouckaert van Schouburg, inv.nr. 5224, niet geordend.
101. Wagner I-1, doss. VIII, map Dirk v. Sulen.

Niet uitgegeven bronnen:

Archief Anholt: F(ürstlich) S(alm)-S(alm'sche) Archief A(nholt); verzamelingen: Dok(umentations)-Sammlung.
Archief Centraal Bureau voor de Genealogie: verzameling Zuilen.

Archief van de Hoge Raad van Adel - inv.nr. 5224 niet geordend.
Hauptstaatsarchief Düsseldorf - Findbuch Kleve.
Rijksarchief Gelderland - Rekenkamer van de hertogen van Gelre.

Uitgegeven bronnen:

Berg, L.Ph.C. van der (ed.) - Oorkondenboek van Holland en Zeeland, 's-Gravenhage 1866-1901.
Brom, G. (ed.) - Regesten van oorkonden betreffende het Sticht Utrecht, 2 dln., Utrecht 1908.
Brill, W. (ed.) - Melis Stoke, Rijmkroniek IV; Werken Historisch Genootschap 40, Utrecht 1885.
Corpus Sigillorum Neerlandicorum - De Nederlandse zegels tot 1300, 1937-1940.
Geer van Oudegein, J.J. de (ed.) - Archieven van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, Utrecht 1871.
Keussen, H. (ed.) - Urkundenbuch der Stadt Krefeld und der alten Grafschaft Mörs I, Krefeld 1938.
Lacomblet, Th.J. - Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins, Düsseldorf 1840-1858.
Muller, S.Fz. (ed.) - Oorkondenboek van het Sticht Utrecht, Utrecht 1920, 's-Gravenhage 1940-1959.
Oediger, F.W. (ed.) - Das Hauptstaatsarchiv Düsseldorf und seine Bestände VIII, Siegburg 1974.
Sloet L.A.J.W. baron (ed.) - Oorkondenboek van de graafschappen Gelre en Zutphen, 's-Gravenhage 1872-1876.
Smits, L. (ed.) - Inventare der Nichtstaadichen Archive, Kreis Borken, Beiheft Borken, Münster i.W. 1901.

Literatuur:

Enklaar, J.W. - De vorming van de Stichtse maarschalkambten, in: Tijdschrift voor Geschiedenis 45, p. 360-374.
Chijs, P.O. van der - De munten der voormalige heren en steden van Gelderland en Anholt van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend, Haarlem 1853.
Groot, A.G. de - Zweder en Jacob van Gaasbeek, in: Zuidhollandse Studiën VIII (1953).
Heeringa, K. - Hoofdstukken uit de geschiedenis van het Nedersticht, in: Bijdragen voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde VII-I (1931), p. 46-55.
Hugenholtz, F.W.N. Floris V (Bussum 1966).
Iterson, W. van - Ontwikkeling van de rechten op de grond, dl. I (Leiden 1923).
Ketner, F. - De elect Jan van Nassau en zijn tijd, in: Stichtse Studiën (Utrecht 1974) p. 63-85.
Linde, H. van de - De Cope (Assen 1955).
Maanen, R.J.G. van - Slot Zuylen, Serie Nederlandse Kastelen, nr. XIX
- De relatie tussen Zuilen en de abdij van Oostbroek, in: Jb. Oud-Utrecht 1969, p. 74-98.

Maris, A.J. - Van Voogdij tot Maarschalkambt (Utrecht 1954).

Nederlandse Leeuw - Uitgaven van het Genootschap.
Platelle, H. - Les l'élations entre Saint-Amand et Saint-Servais de Maastricht au Moyen Age, in: Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg CXVI/CXVII (Maastricht 1981), p. 353-367.

Scriptie nr. 40 - Hoof, J.P.C.M.; Leengoederen en leenmannen van het geslacht Abcoude-Gaasbeek in het Nedersticht plm. 1370 - plm. 1460, 1977.

Steinbach, F. - Geschichtliche Räume der deutschen Nieder- und Mittelrheinland, in: Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein 155/156 (1954), p. 9-34.

Vermast, G. - De heren van Beusichem voor het jaar 1300, in: Gelre, Bijdragen en Mededelingen, nr. 53 (1953), p. 27-52.

Wittert van Hoogland, E.B.F.F. - De Geschiedenis der Utrechtse Ridderhofsteden en heerlijkheden, 2 delen (Utrecht 1912).

Verklaring van enkele woorden:

brisures	- (heraldiek) breuk. Verandering in het blazoen (wapen) van jongere zonen.
convent	- klooster.
Corpus Sigillorum	- register waar de zegels beschreven staan.
domaniaal goed	- leengoed.
dominus	- heer.
elect	- iemand die tot bisschop is gekozen maar nog niet door de paus is gewijd.
kapittel	- geestelijken van een dom- of kapittelkerk.
kastelein	- slotvoogd.
leistung	- het voldoen aan een verplichting.
predium	- landgoed, stuk grond, perceel.
proost	- hoge geestelijke.
stift	- vrouwenklooster.

Familiegeld en oudschildgeld

Op het feit dat ons redactielid en archiefambtenaar bij de gemeente Maarssen, R.H.C. van Maanen, al een respectabel aantal inventarissen het licht heeft doen zien, zijn we in vorige periodieken niet dieper ingegaan.

Deze inventarissen maken het voor de onderzoeker mogelijk om makkelijker te werken en stukken gericht op te vragen.

Was het vroeger zo dat de onderzoeker vele dozen moest door 'worstelen', voordat een bepaald stuk of inventarisnummer eindelijk eens boven water kwam, nu is een aantal archieven, dat bij de gemeente Maarssen berust, dusdanig geordend, dat onnodig tijdverlies voorkomen wordt. Een bijkomend voordeel is dat archiefstukken niet 'onnodig' veel hoeven te worden geraadpleegd, zodat beschadiging en slijtage tot een minimum kunnen worden beperkt.

Bij het inventariseren van het archief van het gerecht Oud-Maarsseveen en Neerdijk en Nieuw-Maarsseveen, ontdekte de heer Van Maanen dat een aantal stukken in zo'n slechte staat was, dat er van raadplegen van deze stukken door onderzoekers geen sprake meer kon zijn.

Vanwege het feit dat deze stukken, de zogenaamde 'Kohieren van het familiegeld', juist erg waardevolle informatie bevatten, vroeg de heer Van Maanen toestemming om ze te laten fotograferen bij de Fotografische Dienst van het Gemeente-archief van Utrecht.

Nadat het gemeentebestuur deze toestemming had verleend, werd een begin gemaakt met het fotograferen en toen dit voltooid was, was de heer Van Maanen zo tevreden over het resultaat, dat hij het resultaat transcribeerde(vertaalde) en met de nodige aanvullingen in druk liet uitkomen.

Hoewel de titel, *'Familiegeld (1721-1724) en het oudschildgeld (1724) in het gerecht Oud-Maarsseveen en Neerdijk en Nieuw-Maarsseveen'*, niet direct uitlokt tot verder lezen, is het toch de moeite waard om dat te doen.

Het resultaat is namelijk een unieke dwarsdoorsnede van het gebied van de gerechten uit het begin van de achttiende eeuw.

Van Maanen heeft hierbij gebruik gemaakt van een aantal genummerde kaarten uit het archief van Oud-Munster.

De nummering van deze kaarten komt overeen met de nummering in de kohieren (lijsten) van een grondbelasting, het zogenaamde oudschildgeld. Aan de hand van dit oudschildgeld kunnen we per perceel nagaan wie er in een bepaalde tijd in het bezit was van een bepaald perceel.

Doordat bovendien tussen 1721 en 1724 dezelfde nummering gebruikt werd voor de aanslagen van het zogenaamde familiegeld, een belasting waarbij alle gezinseenheden werden aangeslagen, krijgen we een *complete beeld* van ieder huis, zijn eigenaar en zijn bewoners.

VOER VOOR DEMOGRAFEN EN GENEALOGEN

Het gebied is op de kaart verdeeld in 220 percelen, die in 1724 al verder waren verdeeld, zodat aangenomen mag worden, dat de verdeling in oorsprong al veel ouder is.

Het onbebouwde perceel nummer 1 begint bij de grens met Westbroek, naast de Nedereindse Vaart. Hier ligt in 1724 de ringkade die in het bezit is van het Kapittel van Sint Jan.

Het laatste perceel, nummer 220, ligt tegen de grens met Breukelen aan. Hier staat in 1724 de 'Plaats Cromwijk met de landen genaamd Rietveld waarvan 5 m(orgen) gelegen aan de oostzijde van de Rietveldschen

H. J. van der Meer op de Kroon			
167.	H. J. van der Meer op de Kroon		
169.	H. J. van der Meer op de Kroon	10	10
171.	Wettelyand: e Manden op de Kroon	4	10
173.	W. J. van der Meer op de Kroon		Nihil.
175.	Agter Ellenborg.		
178.	H. J. van der Meer op de Kroon	10	5
179.	H. J. van der Meer op de Kroon	9	
180.	H. J. van der Meer op de Kroon		Nihil.
181.	H. J. van der Meer op de Kroon	12	10
		70	15

Archief Oud Munster inv. nr. 1042-5. Nieuw-Maarsseveen met Goudestein en Diependaal.

dijk en de rest bewesten dezelfde tezamen 22 m(orgen)'. Volgens het Oudschildboek moet de eigenaar, Aalbert Hendrik de Salengre in 1724 37 gulden en 12 stuivers voor dit perceel betalen.

Als we vervolgens de gegevens uit het kohier van het familiegeld raadplegen, dan zien we dat in hetzelfde jaar Salengre niet de bewoner is.

Nummer 220 wordt bewoond door Daniël de Ba(lg)urie, aangeslagen voor 11 gulden en 10 stuivers, de arbeiders op de steenovens (in twee verschillende huizen), vrijgesteld van het betalen van familiegeld en 'Signeur Arend van der Does', die eveneens 11 gulden en 10 stuivers moet afdragen.

Om de lezer een indruk te geven van enerzijds de slechte staat van de stukken en

anderzijds het grote belang van deze publicatie, publiceren we hiernaast één van de kaarten die gebruikt is en de pagina uit het kohier van het familiegeld over 1723 die slaat op nummer 167(het huidige Vechtoever). Volgens de Oudschildgeldlijst was het gebied 5 morgen groot.

De (bijna onleesbare) familiegeldlijst, vermeldt dat Jacob Hiskia Machado op 'Den Oever', te Utrecht het familiegeld betaalde en hier dus niet aangeslagen mocht worden. Gelukkig zijn de meeste gegevens goed leesbaar en waren de slecht leesbare stukken goed te transcriberen.

Belangstellenden kunnen de publicatie nog kopen bij de Gemeente Maarssen.

Wallie Smits

SWAROVSKI
SILVER CRYSTAL

Speciaalzaak luxe geschenken

A. v.d. Bosch-Olijve
 Diependaalsedijk 1b
 3601 GH MAARSSSEN
 Tel.: 03465-61632

RADIO - T.V.
ELECTR. HUISHOUDELIJK
 +VOORDEEL +VAKMANSCHAP
 +KWIEKE SERVICE
radio en t.v. speciaalzaak

elektron

Nassaustraat 9-11, 3601 BA Maarssen
 Telefoon: 03465-62081

**U GAAT TOCH
 OOK LIEVER
 NAAR DE
 SCHARREL-
 SLAGER.**

Als u van vlees houdt en om dieren geeft kunt u
 niet om scharrelvlees heen. Dan kiest u natuurlijk
 voor een diervriendelijk geproduceerd stukje
 scharrelvlees. Eet smakelijk en bewust. Maar let
 op: alleen de slager met het
 ISC keurmerk garandeert u
 echt scharrelvlees!

Slagerij Dorresteyn
 Nassaustraat 4
 Maarssen, tel. 03465-61219

Sinds 1882!

Zet de tijd even stil voor een bezoek aan Café Ome Klaas.

Aan de Vecht, in een historisch stukje Maarssen, ligt Café Ome Klaas. Een café met een traditie die terug gaat tot 1780. Daar kunnen de stamgasten van Ome Klaas u alles over vertellen. Onder het genot van een borrel of tijdens een partijtje biljart. Overdag en in de kleine uurtjes. In Café Ome Klaas kent gezelligheid geen tijd.

Misschien wilt u eens spelen op Nederland's oudste kegelbaan. Of heeft u iets te vieren met vrienden of familie? Ome Klaas maakt van uw partijtje een feestelijke avond. Met een Oud Hollandse maaltijd, barbecue of een koud buffet. Of wellicht heeft u zelf een smakelijke suggestie. Als u van te voren even belt, zorgen wij dat alles naar wens is.

Café Ome Klaas **Al gezellig sinds 1780.**

Langegracht 43, Maarssen. Tel. 03465-61409.